

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 135 (2022)

Artikel: Il clom : in niev cudisch da cant per las baselgias dalla Sur-e Sutselva
Autor: Bernhard, Jan-Andrea / Casanova, Andri / Simonet, Claudio
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-1041791>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 03.07.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Il *clom* – in niev cudisch da cant per las baselgias dalla Sur- e Sutselva

JAN-ANDREA BERNHARD, ANDRI CASANOVA, CLAUDIO SIMONET

Abstract

La Réforme a initié l'impression des premiers livres de cantiques en langue romanche. Les livres confessionnels de la Surselva se sont développés très différemment au cours des siècles et les cantiques ont produit leurs propres particularités, du choral à quatre voix du côté protestant aux longs poèmes chantés avec de différences musicales locales du côté catholique. Le nouveau livre de cantiques *clom* est en cours de publication – un livre qui combine pour la première fois les deux traditions confessionnelles et établit de nouveaux accents pour le chant ecclésiastique dans la Sur- et la Sutselva.

cant ecclesiastic / religious hymns – reformaziun / the Reformation – protestantissem / Protestantism – catolicissem / Catholicism – ecumena / ecumenicism – orgla / church organ – publicaziun / publication

1. Historia dil cant ecclesiastic ella Sur- e Sutselva

Cudischs d'edificazun e canzunaris s'audien da vegl enneu tier il «Grundstock der verbalen Frömmigkeitspraxis», scriva Rudolf Pfister en sia historia monumentala *Konfessionskirchen, Glaubenspraxis und Konflikt in Graubünden*.¹ Pfister revela la muntada dils cudischs religios, surtut dils canzunaris per la religiosadad e per il diever nunspecific dils cristians el Grischun dapi tschentaners. Cun quella enconuschientscha lein nus illustrar il svilup dil cant biblic primar entochen il cant ecclesiastic dil zoavel tschentaner ella Sur- e Sutselva.

1.1 Provegnientscha ed entschatta dil cant ecclesiastic romontsch

Philipp Gallicius ha accentuau ella prefaziun pil *Cudesch da Psalms* (Basilea 1562) da Durich Chiampel:

In tuot ilg muond ch'huossa per gratzgia da Deis s'preidgia lg Euangeli, suun chi scrywan è chiauntan Psalms è bellas Chiantzuns, a laud è dingratzgiamaint da Deis éd ausamaint da lg proassem, choa eir quell dee crair è s'impissar. Sul proa noassa Ingiadina mauncka blear in quai.²

Cheutras gi Gallicius implicitamein che la refuorma («preidgia lg Euangeli») seigi colligiada stretgamein cul cant da psalms, silmeins en auters loghens dall'Europa ch'ell'Engiadina.

1 Cf. PFISTER, RUDOLF (2012), *Konfessionskirchen, Glaubenspraxis und Konflikt in Graubünden*, Würzburg, 326–327.

2 Prefaziun: Philippus Gallitzius [...] a la Christiauna giuventüd [...], in: CHIAMPÉL, DURICH (1562), *Vn cudesch da psalms* [...], Basilea, 3; cf. DECURTINS, LAURA (2019), *Chantai rumantsch! Zur musikalischen Selbst(er)findung Romanischbüdens*, Zürich, 43.

Cura che la 10avla ediziun dalla *Consolaziun dell'olma devoziusa* (Trun 1941) ei cumparida, ein treis studis vegni publicai en *Igl Ischi*, screts da Carli Fry, Guglielm Gadola e Duri Sialm.³ Denter auter han Gadola e Sialm negau ferventamein che «la canzun romontscha [...] mondi anavos sin la reformaziun», respectivamein che «la canzun dalla baselgia «Kirchenlied», numnaus dals protestants «Choral», seigi ina creaziun della reformaziun [...]».⁴ Quellas remarcas onz absolutas illustreschan che l'opiniun davart la provegnientscha dil cant ecclesiastic ei cuntraversa e ch'igl ei ton pli impurtont d'analisar las fontaunas principals digl origin dil cant ecclesiastic en general e dil cant el territori dallas valladas renanas en special.

Ella prefaziun dils *Psalms d'ilg soinc prophet a reg David* (Turitg 1683) descriva Johann Grass da Prez a moda relativamein fundada la derivonza dil cant dils psalms, gie ch'ils psalms «eran componient ilg Lungaig Hebraisch suenter l'art da la Poesia cun specials accents [...], mincha vers en sias sillabas a mincha sillaba serrad'ent cun mureivlas scansura, masiras, cadenzas [...]».⁵ Medemamein seigien ils psalms vegni cantai pli tard en auters lungatgs, era «cun tschertas notas [...] a [...] tras assistentia da quel ilg qual ha a David sez dictau ses psalms, mess a mouns sias Harpas e Cimplas [...]».⁶ Pia puntuescha Grass ch'il cant da psalms hagi ina provegnientscha fetg veglia, numnadamein tier il cant dils Israelits che han ludau cun psalms lur Diu.⁷ Era el *Niev Testament* anflein nus biaras fontaunas che plaidan dil cant da psalms e dil cant da laud.⁸ En quei senn ha Sialm raschun, sch'el scriva che la psalmodia seigi buca enzatgei specific protestant. Ella baselgia veglia han ins consideraau il cant da psalms

- 3 Cf. FRY, CARLI (1942), *La nova ediziun della Consolaziun dell'olma devoziusa*, in: *Igl Ischi. Organ dalla Romania* 29, 3–32; GADOLA, GUGLIELM (1942), *Las funtaunas della Consolaziun dell'olma devoziusa*, in: *Igl Ischi. Organ dalla Romania* 29, 33–102; SIALM, DURI (1942), *Ils mieds della Consolaziun dell'olma devoziusa*, in: *Igl Ischi. Organ dalla Romania* 29, 103–124. Partenen las melodias, tractadas en moda critica, eis ei era da renviar all'ovra *Die Lieder der Consolaziun dell'olma devoziusa* (Basilea 1945), edida dad Alfons Maissen, Werner Wehrli ed Andrea Schorta.
- 4 GADOLA 1942: 42; SIALM 1942: 117; cf. N.N. (1942), *Das evangelische Lied*, in: *Neue Bündner Zeitung*, 58, 10-03-1942, 2; N.N. (1942), *Conferenza evangelica della Foppa e contuorn a Glion*, in: *La Casa Paterna*, 13, 26-03-1942, 2.
- 5 GRASS, JOHANN (ed.) (1683), *Ils Psalms d'ilg soinc Prophet e Reg David*, Turitg, fol.)(10^r.
- 6 GRASS 1683: fol.)(10^v.
- 7 Mira specialmein ils psalms da laud sco p. ex. Ps 95, 100, 103, 113; cf. GUNKEL, HERMANN/ BEGRICH, JOACHIM (1933), *Einleitung in die Psalmen. Die Gattungen der religiösen Lyrik Israels*, Göttingen, 29–30; JÜNGLING, ROLAND (1983), *Die Musik im alten Israel – Teil 2*, in: *Bibel und Gemeinde* 2/83, 134–157; Remarca: Per part ei quei artechel dictaus d'in patertgar biblicistic.
- 8 Cf. 1 Cor 14,26; Ef 5,19; Col 3,16; Gc 5,13.

buca mo sco in fundament per la capientscha dalla bibla,⁹ mobein – sut influenza dils uestgs da Milaun dil quart tschentaner – era integrau el ella liturgia latina ensemen cun himnis ed antifonas digl orient sco basa dall'oraziun quotidiana.¹⁰ Las antifonas, ina sort refrain tier il cant d'in psalm, ein seprofiladas surtut el temps medieval, perfin ellas valladas cunfinontas dalla Leventina e dalla Val Blenio, che eran sut influenza digl uestgiu da Milaun e dil ritus ambrosian dalla liturgia. La claustra da Mustér ha promoviu il cant gregorian cun sias oraziuns quotidianas digl uffeci, documentaus grazia ad in foliant cun melodias choralas en stil gregorian – in cant (surtut da psalms) en latin ed en ina vusch.¹¹ Entochen oz ei il cant gregorian ina part impurtonta ella liturgia claustrala.

Cun Gadola eis ei finalmein da menziunar las liturgias funeralas, sco era las schinumnadas litanias, cantadas a caschun da firaus e processions, che han medemamein lur provegnientscha ella baselgia veglia, ton ella baselgia orientala sco era ella baselgia occidentala.¹² Era talas litanias han in connex biblic, specialmein neu dil cudisch da psalms (per exempel Ps 136).

Alla sava dalla reformaziun, entuorn 1500, ei pia il cant ecclesiastic presents en Sur- e Sutselva, oravontut era il cant da psalms e lur antifonas. Il cant ei denton tenius pil pli el lungatg latin tenor las normas liturgicas. Ils canzunaris dalla reformaziun, en special il cant da psalms, sedistinguon denton marcantamein da quei cant psalmistic («psalmodias») neu dalla tradiziun medievala, e quei partenent dus aspects:

- (a) Gia 1523 ha Martin Luther pretendiu ch'ils psalms vegnien buca cantai sco litanias ni antifonas, mobein en strofas. Dapi ils 1535 ei il cant da psalms en strofas seprofilaus a Strasbourg ed a Geneva. Ils 1539 cumpara igl emprem cudisch cun canzuns da psalms, il canzunari *Auculns Pseaulmes et cantiques mys en chant* (Strasbourg 1539), cun 19 psalms – tut ils 150 psalms en strofas cumparan finalmein 1562 a Geneva, cul tetel *Les Pseaumes mis en rime francoise*.¹³

9 Cf. REEMTS, CHRISTIANA (2000), *Schriftauslegung. Die Psalmen bei den Kirchenvätern*, Stuttgart, 17–18.

10 Cf. GADOLA 1942: 37–38; SIALM 1942: 113; cf. era il *Corpus Ambrosiano-liturgicum* (Münster 1968–1970), edius da Odilo Heiming. Diversas antifonas ein semantenidas entochen oz en latin, p. ex. *Alma redemptoris mater* e *Salve Regina*.

11 Cf. DECURTINS 2019: 103; AFFENTRANGER, URBAN (1979), *Die Disentiser Klosterorgeln*, Mustér, 6.

12 Cf. GADOLA 1942: 35–36.

13 Cf. BERNOULLI, PETER ERNST / FURLER, FRIEDER (ed.) (2001), *Der Genfer Psalter. Eine Entdeckungsreise*, Zürich, 13–14.

- (b) Il tetel franzos dall'ediziun dils psalms a Genevra muossa era ch'il cant ella reformaziun ei vegnius transponius el lungatg dil pievel – auter che las psalmodias dalla baselgia romana ch'eran latinas. Gia ils 1524 cumpara l'emprema collecziun da canzuns spiritualas per tudestg. Naven dils onns 1530 vegnan ils psalms ellas baselgias protestantas mo pli cantai el lungatg dil pievel. Aschia ei era igl emprem cudisch da cant per romontsch cumparius, il *Cudesch da Psalms* (Basilea 1562) da Durich Chiampel, cun 95 psalms en strofas e 95 canzuns spiritualas.¹⁴

Il 16avel tschentaner ei il cant els lungatgs dil pievel sefatgs valer en buna-mein tut las baselgias protestantas, era en Engiadina. Dasperas han ins – sch'ei deva negin cudisch da cant per romontsch – priu cudischs tudestgs per il cant, en Engiadina per exempel il *Nüw Gsangbüchle* (Turitg 1540) da Johannes Zwick da Constanza. Pliras canzuns ha Chiampel translatau da canzunaris tudestgs, denter auter da Johannes Zwick, Martin Luther ed Ambrosius Blarer, denton dat ei era canzuns d'origin romontsch, da Philipp Gallicius, da siu bab Casper Chiampel e dad el sez – gie, las empremas canzuns ecclesiasticas romontschas derivan (sco Chiampel scriva) dils 1530.¹⁵ Quellas canzuns eran previdas per il cult reformau en general. Perencunter ei il lungatg ufficial ellas messas catolicas restaues il latin, e canzuns religiosas el lungatg dil pievel han giu pauca muntada el diever liturgic; a caschun da pelegrinadis ni processions, pia sper la liturgia ordinaria, cantavan ins plitost el lungatg dil pievel. Denton, sco fontaunas muossan, cantavan ins lu era per tudestg.¹⁶ El 16avel tschentaner ha ei buca dau in canzunari romontsch pil diever nunspecific ella baselgia romana. Ins cantava per ordinari latin, e quei entochen il 18avel tschentaner.¹⁷

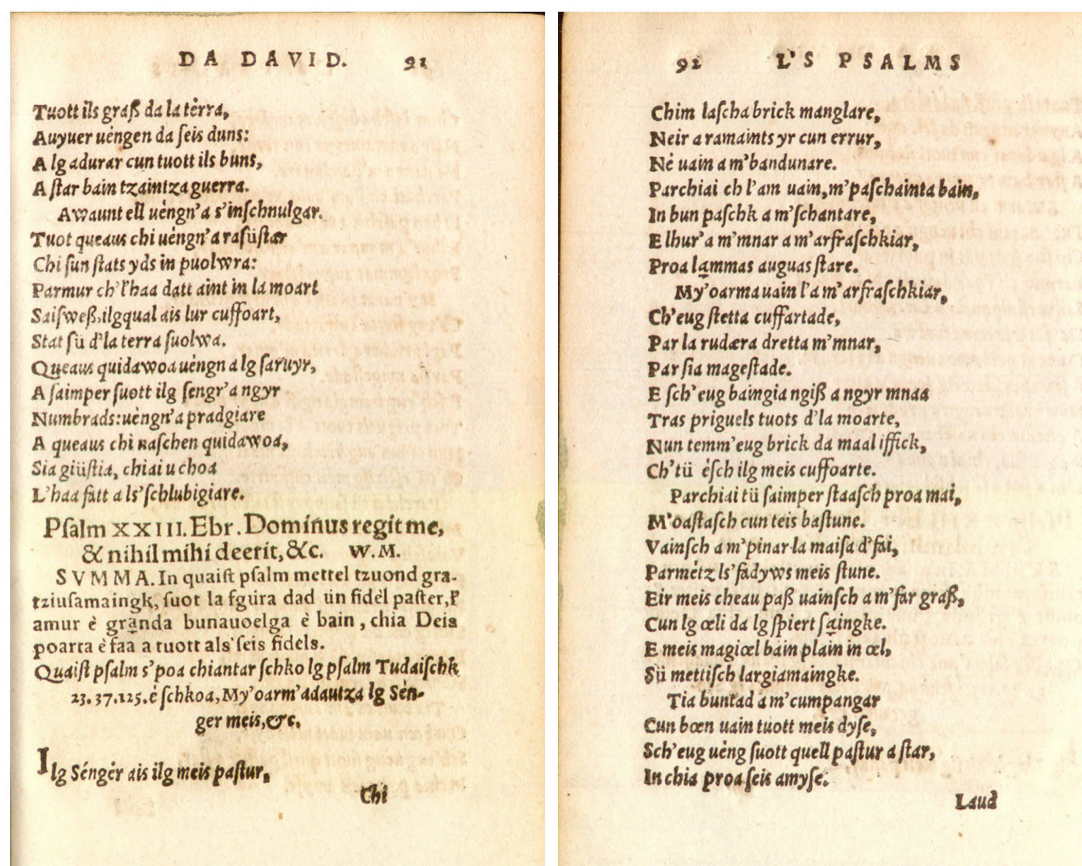
Per quellas raschuns astgan ins concluder che la reformaziun ha promoviu senza dubi il cant ecclesiastic el lungatg dil pievel – era el territori romontsch, denton sco ei para aunc buc els lungatgs dalla Sur- e Sutselva.

14 Cf. SCHREICH-STUPPAN, HANS-PETER (1987), *Il «cudesch da Psalms» dal 1562 da Durich Chiampel*, in: BONORAND, CONRADIN (1987), *Die Engadiner Reformatoren Philipp Gallicius, Jachiam Tütschett Bifrun und Durich Chiampel. Voraussetzungen und Möglichkeiten ihres Wirkens aus der Perspektive der Reformation im allgemeinen*, Chur, 81–86. Per la recepziun e las differentas translaziuns dil Psalter da Genevra cf. BERNOULLI/FURLER 2001; GRUNEWALD, ECKHARD et al. (ed.) (2004), *Der Genfer Psalter und seine Rezeption in Deutschland, der Schweiz und den Niederlanden. 16.–18. Jahrhundert*, Tübingen.

15 Cf. CHIAMPPEL, DURICH (1562), *Vn Cudesch da psalms [...]*, Basilea, 32; SCHREICH 1987: 86–87; DEPLAZES, GION (1993), *Funtaunas. Istorgia de la litteratura rumantscha per scola e pievel, t. 1: Dals origins a las refurmas*, Cuira, 85–90; DECURTINS 2019: 65–69.

16 Cf. singuls renviaments a quei fatg tier: BEZZOLA 1979: 267–268 e 271–272; GADOLA 1942: 44–45; SIALM 1942: 112–113.

17 Cf. DECURTINS 2019: 87–88 e 108; GADOLA 1942: 45–47.

Psalm 23 mess en strofes e rema da Durich Chiampel en sia ediziun da 1562.

1.2 Ils emprems canzunaris en Sur- e Sutselva (17 e 18avel tschentaner)

1.2.1 Il cant da psalms

Igl ei da sminar ch'il cant ecclesiastic en sur- e sutsilvan seigi buca nashius pér el 17 e 18avel tschentaner, denton ein las empremas fontaunas palpablas mantenidas pér naven dil 17avel tschentaner.¹⁸ En mintga cass ei all'entschatta dil tschentaner il schinumnu «Lobwasser» staus enconuscents ella baselgia reformada, quei vul gir la versiun tudestga dil psalter da Genevra, *Les Pseaumes* (1564/1565), translataus dad Ambrosius Lobwasser,¹⁹ cullas melodias polifonas da Claude Goudimel. L'emprema ediziun cul tetel *Der Psalter des königlichen Propheten David* ei cumparida ils

¹⁸ En quei connex – era en vesta dallas sminuziuns da Gadola – eis ei dad accentuar che buca eventualas pusseivladads, mobein la probabladad sebasond sin fontaunas ei la basa dad ina historiografia seriusa (metoda historic-critica).

¹⁹ En mintga cass ei il *Cudesch da psalms* da Chiampel (1562) buca vegnius duvraus ella Surselva. Tier il catechissem ha Gabriel, sco «Engiadinais», gie stuiu percorscher ch'il lungatg da Bifrun e da Chiampel seigi buc entelgeivels ed ha perquei ediu ina translaziun (cf. BERNHARD, JAN-ANDREA (2019a), *Il catechissem Ilg Vêr Sulaz da pievel giuvan* (Basilea 1611) da Steffan Gabriel, in: BERNHARD, JAN-ANDREA / GRÜNERT, MATTHIAS ed. (2019), *Steffan Gabriel: Ilg Vêr Sulaz da pievel giuvan*, Glion, 21–22.

1573.²⁰ Gest Steffan Gabriel (ca. 1570–1638), il «creatur da la lingua scritta sursilvauna»,²¹ numna ella secunda part *Anzaquonts psalms da David, a canzuns spiritualas* da siu catechissem *Ilg Vêr Sulaz da pievel giuvan* (Basilea 1611)²² il «Lobwasser» sco ina referenza enconuschenta, tenor il qual ins conta certas canzuns, denter auter tier psalm 8 ni 42 «Ent ilg miedi dilg Lobvasser» u tier psalm 130 «Sco Ps. 130. Lobvasser. Es volt gut Iæger. Der Graff von Rom.»²³

Il schinum nau «Gabriel» ei daventaus in long- e bestseller, cunzun perquei che las empremas ediziuns ein vegnidas amplificadas cun novas canzuns romontschas, quasi el senn dil «working in progress».²⁴ L'emprema ediziun cuntegn 14 psalms e 25 canzuns spiritualas, la secunda gia 21 psalms e 44 canzuns spiritualas, specialmein era pils firaus ecclesiastics; las proximas ediziuns han aunc dapli canzuns – denton vinavon senza notas.²⁵ Certas canzuns ein translaziuns, autras atgnas creaziuns da Steffan Gabriel²⁶ ni da ses fegls Fortunat u Luci. Per part han els surpriu ina melodia existenta,²⁷ e per part han els sezs fatg ina ni l'autra cumposiziun. Tier las atgnas ovras ei nudau las abreviaziuns dil cumponist

20 Cf. ASPER, ULRICH (2001), *Claude Goudimel (um 1514–1572). Betrachtungen zu seinen mehrstimmigen Fassungen des Genfer Psalters*, in: BERNOULLI/FURLER 2001: 33–42; KESSNER, LARS (2004), *Ambrosius Lobwasser. Humanist, Dichter, Lutheraner*, in: GRUNEWALD 2004: 217–228.

21 BEZZOLA, RETO R. (1979), *Litteratura dals Rumauntschs e ladins*, Cuir, 216; cf. DECURTINS 2019: 55.

22 Cf. BERNHARD 2019a: 21–30; BUNDI, MARTIN (1964), *Stephan Gabriel. Ein Beitrag zur politischen und Geistesgeschichte Graubündens im 17. Jahrhundert*, Chur, 45–51.

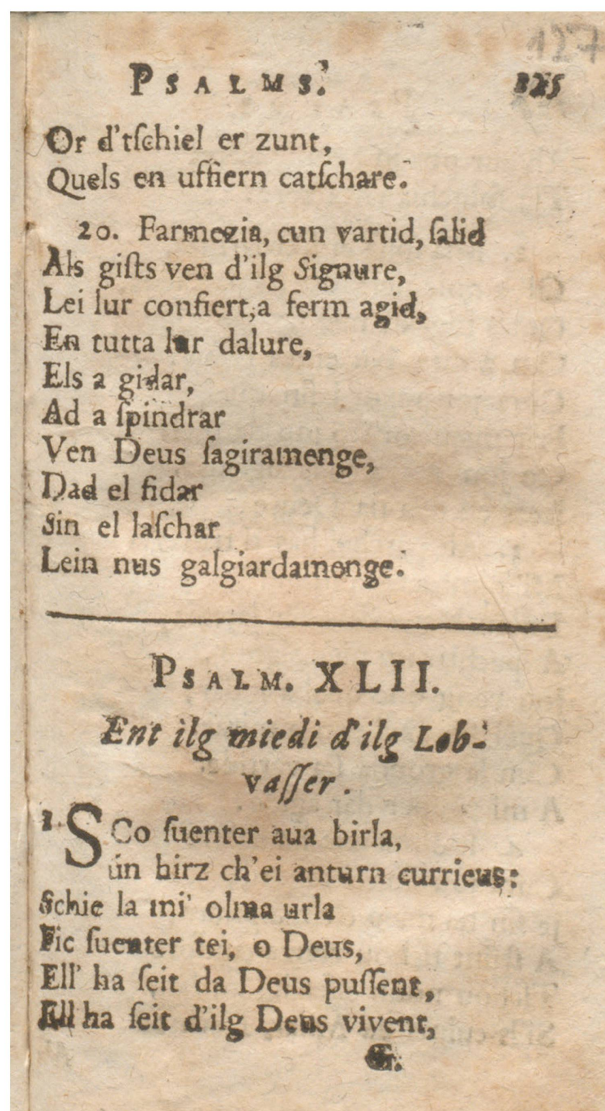
23 GABRIEL, STEFFAN (1625): *Ilg ver sulaz da pievel giuvan [...]*, Basilea, 107, 125, 257; cf. DECURTINS 2019: 73; SCHREICH 2001: 126. Remarcabel ei en quei connex che Gabriel ha surpriu per part era melodias da canzuns profanas, p.ex. per sia canzun *Igl ei puspei vargau in onn* la melodia «Es volt ein Meitle Wasser gut. Es hat ein Edelmann ein Veib.» digl onn 1582 (cf. GABRIEL 1625: 165). Tier quei fenomen cf. HENNIG, KURT (1909), *Der geistliche Kontrafaktur im Jahrhundert der Reformation. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Volks- und Kirchenliedes im XVI. Jahrhundert*, Halle, 117–196.

24 P. ex. maunca ell'ediziun da 1625 aunc la canzun *Cunfiert ancunter la Crusch, ilg puccau a la mort. Sco: Auff meinen lieben Gott* che M.F.G., v. g. «Minister Fortunat Gabriel» ha scret, en tut las proximas ediziuns cumpara la canzun (cf. p.ex. GABRIEL 1768: 171–172).

25 Cf. BEZZOLA 1979: 242–244; DECURTINS 2019: 73–74; BERNHARD 2019a: 42–44.

26 P. ex. la canzun tier il psalm 31 nua che Gabriel scriva: «Questa Canzun ei faigchia en tilg onn 1604 cur il Reg da Spania ha bagiau la fortezia en Vultlina» (GABRIEL 1611: 109; GABRIEL 1625: 115–116; cf. BEZZOLA 1979: 216–217; DECURTINS 2019: 73–74.).

27 Lu vegn semplamein numnau il tetel dalla canzun tudestga ch'ei stada (sco ei para) enconuschenta. Steffan Gabriel scriva p. ex. tier *Ünna canzun da Nadal* «Sco: Ein Kind geboren.» (GABRIEL 1625: 159), ni tier *Ünn'autra da Nadal* «Sco: Der Tag der ist so freudenreich. Ps. 137.» (GABRIEL 1625: 160).

Psalm 42 ch'ei da cantar tier il «Gabriel» da 1625 tenor la melodia enconuschenta neu dil «Lobwasser».

respectivamein dil poet, per exempel tier la canzun *Davart la Persecutiun* «M.L.G.», Minister Luci Gabriel.²⁸

La gronda midada ha ei dau dapi ils onns 1670, suenter che plirs canzunaris en lungatg sursilvan ein cumpari, e quei ton pils catolics sco era pils reformai. Gest ils differentes canzunaris muossan las differentas tradiziuns ch'ei s'installadas dapi il 16avel tschentaner el cant ecclesiastic en Sur- e Sutselva. Perquei vegnan las duas confessiuns presentadas en dus agens capetellets.

²⁸ Cf. GABRIEL 1768: 200. Ell'ediziun da 1625 ei normalmein igl entir num screts ora, p. ex. «M. Lucius Gabriel» (GABRIEL 1625: 234). Pertuccont las abbreviaziuns cf. era BEZZOLA 1979: 219–220.

1.2.2 Il cant ecclesiastic catolic

Sche nus schein da vart reformada ch'il «Gabriel» seigi staus in long- e bestseller, savein nus constatar che la *Consolaziun dell'olma devoziusa* (Trun 1690) ha giu il medem success da vart catolica. Buca meins che 12 ediziuns ein cumparidas denter 1690 e 1953.²⁹ Ils studis da Carli Fry, Gugliem Gadola e Duri Sialm han mussau si igl origin, la formaziun ed il svilup dalla *Consolaziun* entochen el 20avel tschentaner. En quels studis descrivan els era che la *Consolaziun* seigi vegnida engrondida en mintga ediziun cun novas canzuns (quasi sco tier il «Gabriel») – l'emprema ediziun veva mo 62 canzuns, la secunda gia 122, la tiarza 125.³⁰ En nies studi vegnan surtut aspects numnai che muossan las enconuschientschas fundamentalas, il svilup e las atgnadads dil cant ecclesiastic catolic. En quei connex ein da numnar surtut quater aspects:

- (a) La *Consolaziun*, edida dil pader benedictin Carli Decurtins (ca. 1650–1712) a Nossadunna dalla Glisch (Trun), ei gia ina sort convolut, ella cumpiglia canzuns ord las ediziuns pli pintgas da cant ecclesiastic, denter auter dil canzunari *Enzacontas canzuns spiritualas sin las principalas fiastas* (Cuera 1674) dil Lumnezian Balzer Alig, da dus pigns stampats dils onns 1680 per processions³¹ e dil cudisch da *Canzuns devoziusas de cantar enten baselgia sin las fiastas* (Cumbel 1685) da Zacharias da Salò. Ei para che Decurtins che pastorava el beneficiat ad Acladira hagi sapientivamein rimnau las canzuns gia existentas ed aschuntau atgnas canzuns e litanias.³² Aschia ha el era rimnau e cumpigliau las differentas tradiziuns dil cant ecclesiastic catolic, dalla Lumnezia e dalla Cadi, dil lungatg plidau ed usitau dil pievel cumin («geistliche Lieder in der Volkssprache») sco era da cumposiziuns da paders dalla claustra da Mustér (canzuns per «Prozessionen und Wallfahrten»);³³ Senza dubi ei la *Consolaziun* stada ina lavur da piunier.
- (b) Las fontaunas dalla *Consolaziun* e dils canzunaris dad Alig e da Salò muossan ch'il cant ecclesiastic catolic sebasea oriundamein per gronda part sin translaziuns ed emprests ord auters cudischs da cant, per exempel ord il *Catholische Kirchengesäng [...]* (Konstanz 1594)³⁴ ni ord il *Geistlicher Blumengarten* (Mustér 1685). Singulas canzuns sur da sogns muossan in'influenza barocca neu

29 Dil «Gabriel» ein silmeins 14 ediziuns enconuschentas (cf. BERNHARD 2019a: 42).

30 Cf. FRY 1942: 3–32; GADOLA 1942: 33–102; SIALM 1942: 103–124; cf. era: DEPLAZES, GION (2001), *Funtaunas. Istorgia da la litteratura rumantscha per scola e pievel*, t. 2: *Da las refurmas a la revoluziun franzosa*, Cuira, 74–80; BEZZOLA 1979: 267–274.

31 Ei setracta dad *Ina nova bialla Canzun de nossa chara Donna* (Zug 1680) e *Canzun della vandad digl mund* (Zug 1680), cf. GADOLA 1942: 64–66.

32 Cf. BEZZOLA 1979: 271; GADOLA 1942: 88–90.

33 DECURTINS 2019: 87–83; cf. BEZZOLA 1979: 268–272.

34 Alig ha translatau la prefaziun dil canzunari da Constanza plaid per plaid per sia ediziun da 1674 (cf. Gadola 1942: 46). Era Chiampel ha surpriu la prefaziun ord il *Nüw Gsangbüchle* (1540) da Johann Zwick (mira sura).

dall'Italia – il bia ein talas vegnidas introducidas entras ils caputschins da Brescia. Schizun la canzun da sogn Placi era oriundamein tudestga, sco Iso Müller ha mussau si.³⁵ Cun raschun concludan Sialm e Gadola che biaras canzuns ecclesiasticas catolicas derivan neu dalla tradiziun tudestga³⁶ – aschia ha gia Alig translatau 30 canzuns (da sias 39) ord il tudestg.³⁷ En tut ils canzunaris ei mo ina fetg mudesta part d'origin romontsch.³⁸

- (c) Sco gia accentuau sura era gest la *Consolaziun* in canzunari per diever specific, quei vul gir per processions, perdanonzas, pelegrinadis e l'edificaziun religiosa a casa, denton buca per la liturgia dalla messa ordinaria dalla dumengia, nua ch'ils texts liturgics vegnevan cantai per latin.³⁹ Malgrad quei fatg ha il long- e bestseller dalla *Consolaziun* giu in'immensa influenza silla pratica dalla cardientscha catolica en Surselva.⁴⁰ Denton pér entuorn 1800 han las pleivs catolicas entschiet a remplazzar silmeins parzialmein il cant latin entras il cant romontsch. La canzun festiva ord la *Consolaziun* ha fatg concorrenza allas canzuns latinas dalla messa (per exempel al *Benedictus* ed *Agnus Dei*).⁴¹ En quei connex ein schizun cudischets cun *Spiritualas Canzuns* cumpari, e zuar ils onns 1747, 1805 e 1855.⁴² Quellas canzuns ein vegnidas «transportadas dilg Tudesch en Ramonsch», ed eran da cantar «sut la S. Messa». Quellas ediziuns ein las empremas che cumprovan ch'ins ha entschiet a sminuir il cant latin duront messa. Significontamein ei igl autur respectivamein il translatur dallas canzuns buc enconuschents, ed ils cudischets ein vegni edi senza la lubientscha dils superiors. Capeivel ch'igl uestg da Cuera ha scumandau talas ediziuns ed innovaziuns.
- (d) La finala ei da renviar al fatg che las canzuns ein adina edidas senza notas⁴³ e ch'ins cantava quellas pil solit en ina vusch. Auter che tier il «Gabriel» ei denton numnau tier fetg paucas canzuns la melodia, tenor la quala ins conta la canzun. Ina dallas excepziuns ei la canzun da Nadal *O tgei buntad ella Consolaziun*, nua che Decurtins scriva: «[...] sur la melodia *O Wunder gros*».⁴⁴

35 Cf. BEZZOLA 1979: 267–268 e 271–272; GADOLA 1942: 77–78. Gadola sbaglia denton sch'el crei (sin basa da differents studis) ch'igl original seigi romontschs (Gadola 1942: 71–72).

36 Cf. GADOLA 1942: 44–45; SIALM 1942: 112–113.

37 Cf. BEZZOLA 1979: 268.

38 Cf. BEZZOLA 1979: 271; GADOLA 1942: 88.

39 Decurtins ha gia 1686 ediu siu *Codesh della soingia Messa*, cun quei ch'il pievel ha buca pli capiu diltut il latin. Deplazes scriva: «Il pievel ch'assisteva a la messa senteva il basegn d'accompagnar la liturgia latina cun oraziuns e chanzuns rumantschas.» (DEPLAZES 2001: 74) En quei connex han era Gieli Demont publicau *Ina nizeivla a davatiusa fuorma da udir igl Offici della S. Messa* (1670) ed Augustin Wendenzen sia ovra *La vita de Nies Segner Jesus* (1675).

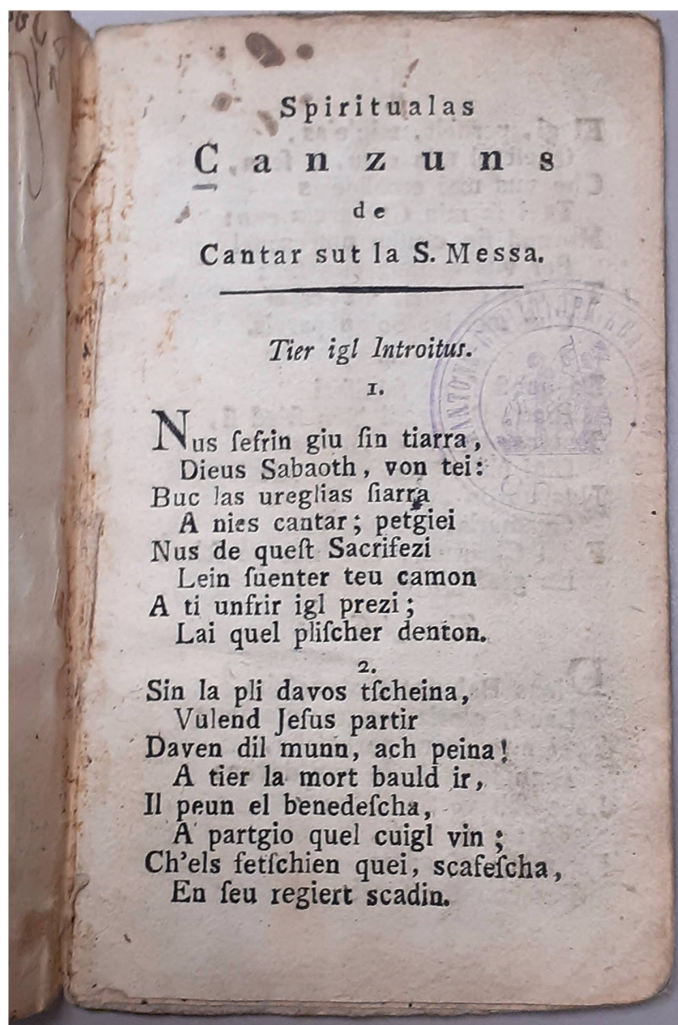
40 Cf. DECURTINS 2019: 87–88 e 102–103.

41 Cf. DECURTINS 2019: 108.

42 Ils treis cudischets ein fetg scars, ein denton dad anflar ella biblioteca cantunala sut las signaturas Aa 308:9, Aa 48 ed Aa 308:10.

43 Entochen la gavla ediziun (mira giusut).

44 DECURTINS, CARL (1690), *Consolaziun della Olma Devoziusa Quei ei Canzuns spirituales [...]*, Trun, 30.

Fegl titular dil cudischet «Spiritualas Canzuns» da 1747.

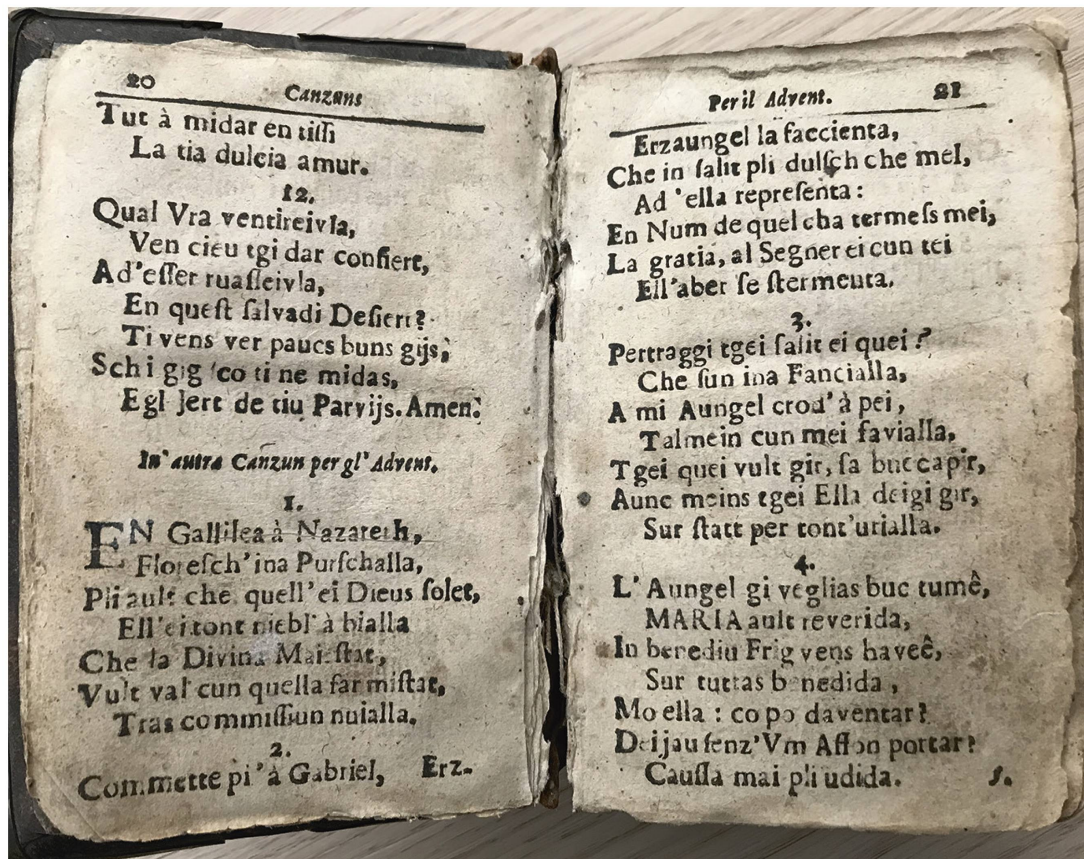
Gadola concluda neu da quei fatg ch'ils fideivels savevien ordadora las melodias veglias che dateschien gia da gitg avon le reformaziun.⁴⁵ Perencunter accentuescha Sialm che la gronda part dallas melodias seigi empristada e buca da provegnientscha romontscha. El scriva schizun ch'ei hagi strusch dau cumponists «ord nies miez» avon il 20avel tschentaner⁴⁶ – las melodias tudestgas seigien denton vegnidas adaptadas ed acclimatisadas alla tempra romontscha.⁴⁷

Ils aspects numnai muossan visiblamein ed invisiblamein che la *Consolaziun dell'olma devoziusa*, en tut sias ediziuns, ha gudignau plaunsiu ed a moda persistente la simpatia dil pievel catolic en l'entira Surselva. Ella ha formau pli e pli in stretg e profund ligiom cul catolicissem sursilvan, seprofilond pass per pass ad in canzunari pil diever nunspecific.

⁴⁵ Cf. GADOLA 1942: 42–44.

⁴⁶ Igl ei buca diltut clar sche Sialm manegia cun «nies miez», mo la baselgia catolica dalla Surselva ni l'entira Surselva, pia era la baselgia reformada.

⁴⁷ Cf. SIALM 1942: 112–114.

L'enconuschenta canzun «En Galile'a Nazaret» ord la *Consolaziun* da 1731, recipida egl *Alleluja* sut la nr. 100.

1.2.3 Il cant ecclesiastic reformau

La muntada dils psalms per il cant reformau ei gia vegnida descretta. Il 17avel tschentener ei igl entir psalter da Genevra, *Ils Psalms da David* (Basilea 1661), vegnius translataus (tenor la versiun tudestga da Lobwasser) da Lurainz Wietzel en puter, cumparius l'emprema ga cun notas, denton en ina vusch. Igl impuls decisiv per il cant romontsch dil psalter da Genevra ei denton stau la stampa dil psalter en quater vuschs, iniziada dil Sutsilvan Johann Grass (1635–1702) da Prez. Pér quei psalter romontsch ha garantiu igl access alla cultura musicala da Genevra ch'ei sederasada ell'entira Europa reformada.⁴⁸ Grass ha surpriu las melodias da Claude Goudimel, ferton che sia translaziun sursilvana sebasia silla versiun da Lobwasser. Aschia ei *Ils psalms d'ilg soinc prophet a reg David* (Turitg 1683) igl emprem cudisch⁴⁹ da cant romontsch en quater vuschs el Grischun. Il frontispezi muossa ina dunna che suna l'orgla, decoraus cun in vers ord il

⁴⁸ Cf. GRUNEWALD 2004; DECURTINS 2019: 69–74.

⁴⁹ Fallidas ein las informaziuns tier Deplazes che la secunda part dalla *Musica spirituala* (Cuera 1756) da Conradin Riola seigi «l'emprima ediziun da chanzuns cun notas en Surselva» (DEPLAZES 2001: 70).

psalm 104: «Aschi gig sc'jou veng fladar / vi jou psalms da laud cantar».⁵⁰ Grass ei denton staus confruntaus cun plirs problems, dils quals el raquenta en sia prefaziun: El hagi vuliu metter a disposiziun «quei scazzi» allas baselgias dalla Ligia Grischa, finiu hagi el la lavur gia 1681, denton buca vuliu publicar ei. «Jou anconusch mias fleivleziass [...] jou fatsch bucca professiun, dad esser ün experimentau Poët», ed el vegli buca che sia lavur vegni blasmada; ulteriuramein «vein nus ün pauper lungaig», ed el hagi giu pauc agid, dano da siu collega Nutt Molitor che hagi «communicau encirca da 50. Psalms ca sieu Sr. Bab b.m. veva componieu [...]». Tuttina ha el lu publicau sia ovra «tras Cummondament d'ilg l'en[tir] Capittel [...]», pia dalla sinoda.⁵¹ Ei para che la sinoda hagi percurschiu che Grass ha fatg ina fetg buna translaziun dil Lobwasser. Silmeins Bezzola giudichescha suandontamein: «[...] e que in ün bel sursilvaun fluid e ritmicamaing fich reuschieu. [...] Grass chatta sia egnia fuorma ed ais suvenz poeticamaing superiur a sieu model.»⁵²

Aunc dapli quitaus ha denton in'otra caussa fatg a Grass: El hagi buca «salvau la composiziun d'ils Psalms 8 a 42. D'ils Rev. Srs. Decans Gabriels, rog ca nagin velgig quei metter or en mal apart.»⁵³ Schegie ch'ils decans Gabriel, pia Steffan (†1638), Luci (†1663) e Fortunat (†1672) eran morts gia in temps, leva Grass buca esser malhoflis visavi ils honorai Gabriels. Sia remarca muossa denton che l'ovra d'*Ilg ver sulaz da pievel giuvan* culs psalms e cullas canzuns spiritualas ei stada fetg derasada.⁵⁴ El leva buca metter en damonda la qualitat da lur translaziuns, mobein sestentar che la baselgia reformada dallas valladas renanas seigi colligiada – entras il diever dil psalter da Genevra – cul protestantissem reformau dall'Europa. Denton ha sia nova translaziun de facto buca saviu scatschar il «Gabriel» – la secunda ediziun ei cumparida pér ils 1790, cun 12 novas canzuns ord la *Musica spirituala da l'olma* da Conradin Riola.⁵⁵

La secunda ediziun dil «Grass» plitost tardiva cun canzuns da Riola renviescha era al fatg che auters cudischs da cant han fatg concorrenza als canzunaris. Leutier ei il cant ecclesiastic reformau vegnius fermamein sut l'influenza dil moviment pietistic all'entschatta dil 18avel tschentaner,

50 Frontispezi d'*Ilps Psalms da David* (Turitg 1683) da Johann Grass; cf. SCHREICH 1987: 126–129. Igl ei da remarcar ch'ei dat dus differents frontispezis (mira giusut).

51 GRASS, JOHANN (1683), *Ilps psalms d'ilg soinc prophet a reg David*, Turitg, fol.)(10^v–)(11^r. Mira era protocol dalla sinoda a Cuera (1782): StAGR: N6.8/5, 17.

52 BEZZOLA 1979: 262.

53 GRASS 1683: fol.)(11^r–v.

54 Igl ei da renviar allas silmeins 14 ediziuns entochen il 19avel tschentaner (cf. BERNHARD 2019a: 42).

55 Cf. SCHREICH 2001: 130–131.

Il frontispezi digl'emprem cudisch da cant romontsch en quater vuschs, edius igl onn 1683 da Johann Grass.

buca mo ell'Engiadina, mobein era en Sur- e Sutselva. Cun raschun fa Peter Paul Cadonau gest la punt da Grass al pietissem:

Cu ils psalms de Grass ein cumpari, haveva ella baselgia evangelica gia entschiet in auter moviment, igl aschi numnau <pietissem>. En piazza dil dogma e la doctrina che haveva avon valiu per la caussa principala, ha quei moviment mess la gronda peisa sil sentiment dil cor e sillas ovrass pietusas.⁵⁶

Cheu ha Grass saviu accentuar cun buna raschun ch'ils fideivels anflien entras ses *Psalms d'ilg soinc prophet a reg David* «cunfiert e recreatiun da l'olma, laud [a]lg Segner per la sia buntad e grazia cumparchida»⁵⁷, cun la derasaziun dil cant pietistic saveva el denton buca concuorer. El medem onn che Mengia Wieland-Bisaz (1713–1781) ha fatg publicar si' *Ovretta musicala* (Scuol 1756), in canzunari per il cerchel pietistic da Scuol,⁵⁸ ei gia la II. part da la *musica spirituala* (Cuera 1756) da Conradin Riola, predicant

56 CADONAU, PETER PAUL (1947), *Il cudisch de canzuns choralas e ses antecessurs*, in: *Calender per mintga gi* 26, 37.

57 GRASS 1683: fol. 11^v.

58 Cf. il studi sur da Mengia Wieland-Bisaz en questa numera dallas *Annalas* (p. 81–103).

a Flond e Sagogn, cumparida. L'emprema part dalla *Musica spirituala da l'olma* (Cuera 1749) ei sco la secunda part in bien exempel per l'influenza dil pietissem ella baselgia reformada sursilvana. Las fontaunas ein denter auter ils canzunaris *Neu-vermehrte Geistliche Seelenmusick* (1744; ²1753), in canzunari da Sogn Gagl ell'ediziun dil pietist Caspar Zollikofer, *Musicalisches Halleluja* (Turitg 1743 et al.) da Johann Caspar Bachofen e *Singendes und spielendes Vergnügen Reiner Andacht* (Zürich 1752) da Johannes Schmidlin.⁵⁹ Tut quels canzunaris ein stai fetg derasai gest ella baselgia reformada dalla Sur- e Sutselva, denton buca pil diever regular el cult divin.⁶⁰ Tals canzunaris muossan bein ch'il cant ecclesiastic reformau ella Sur- e Sutselva ei semidaus entras il moviment dil pietissem – els cercchels privats han ins strusch cantau ord ils canzunaris tradiziunals, perquei che quels pudevan buc ademplir ils desideris spirituals dils fideivels. Gest ils giunchers dalla Foppa, denter auter representants dallas famiglias giuncras dils Schmid de Grüneck, de Montalta e de Gabriel, han promoviu la stampa da canzunaris e cudischs d'edificaziun «pietistics».⁶¹ Tals canzunaris stevan en concorrenza cul «Gabriel» ed *Ils Psalms da David* da Grass. Ei fa buca smarvigliar che la secunda ediziun dils *Psalms* (1790) da Grass pren si novas canzuns pietisticas, ellas qualas gest las ovras dil cor vegnan numnadas: «Quicquid cor non facit, non fit. Sch'ilg cor ei buc, sch'ei tut nagut.»⁶²

In problem fundamental dalla *Musica spirituala* da Conradin Riola descriva denton Mattli Conradi, predicatur ad Andeer sco suonda: «'Lg ei bein ver, c'anchinas Canzuns da rev: Ser Curdin Riola, ch'ean bellas, a nizeivlas, vengian er ancanuras cantadas; mo cos a quei daventar andreg senza Nottas? A sch'ün vult las cantar suenter las Melodias ch'ean lou citadas, scha sto ün gie er ver ilsezs Cudischs; [...]»⁶³ Conradi puntuescha ch'il cant ecclesiastic reformau drovi notas, e – sco sias ediziuns da 1784, 1825 e 1830 muossan – ch'ei fuss da cantar en quater vuschs, sco il psalter da Genevra. Siu canzunari ei staus pér il secund cudisch da cant reformau

59 Cf. RIOLA, CONRADIN (1749), *Musica spirituala da l'olma* [...], Cuera, fol.)o(7^r; DEPLAZES (2001): 69; CADONAU 1947: 36–37.

60 Quei cumprova denter auter la historia da cudischs el Grischun (cf. BERNHARD, JAN-ANDREA / MARGADANT, SILVIO (ed.) (2023), *Handbuch historischer Bibliotheken und Buchsammlungen in Graubünden*, Chur [en preparaziun per la stampa]). Il medem ei il cass per il Grischun dil Nord (cf. SCHREICH, HANS-PETER (2016), *500 Jahre evangelischer Kirchengesang in Graubünden* = 500 onns chant da baselgia evangelic en il Grischun = 500 anni di canto evangelico nel cantone dei Grigioni, in: *AnSR* 129, 238–240).

61 Cf. DEPLAZES 2001: 69.

62 RIOLA 1749: fol.)o(5^v.

63 CONRADI, MATTLI (1784), *Novas canzuns spiritualas cumpogniadas cun la pli part er novas melodias*, Coira, fol.):(^r; DECURTINS 2019: 125.

cun canzuns sutsilvanas e sursilvanas. Era Conradi ha translatau bia dil tudestg, numnadamein da Bachofen e Schmidlin, denton era (!) da Lavater e Gellert. Plinavon derivan varga 20 canzuns (dallas 123) ord sia atgna plema romontscha, parzialmein era las melodias.⁶⁴ Conradi signalisescha gia la midada dil temps, dil pietissem agl illuminissem, gie la fin digl *Ancien Régime*. Cun raschun scriva Laura Decurtins sur da Conradi: «Hier manifestieren sich sowohl theologische, (musik)pädagogische, volksaufklärerische wie erste sprachpolitische Ansätze und Zielsetzungen – eine Mischung, die das Gesangbuch zu einem Unikum unter den Kirchen-, Lehr- und privaten Erbauungsbüchern der Zeit macht.»⁶⁵

Alla sava dil 19avel tschentaner, pia dil temps modern, stuein nus denton constatar ch'il cant ecclesiastic reformau ei semussaus heterogens, dominaus dil regionalissem:⁶⁶ En Val Schons cantavan ins surtut ord il canzunari da Mattli Conradi, ella Muntogna en Tumliasca duvravan ins plitost *Ils psalms da David* da Grass, ed en Surselva reformada (Foppa e contuorn) eis ei stau in schischuri da differentes canzunaris: Il catechissem da Gabriel cun sias canzuns, ils *Psalms da David*, denton era la *Musica spirituala* da Riola; dasperas han ins duvrau ils canzunaris tudestgs surtut da Schmidlin, Bachofen e Zollikofer, denter auter era els cerchels pietistics.

1.3 Concorrenza ed avischinaziun els dus liungs tschentaners (19 e 20avel tschentaner)

Ei existeva pia all'entschatta dil temps modern in tozzel canzunaris. Vintier ei aunc vegniu che Florian Walther, predicant a Masein, ha publicau 1816 sia *Collectiun da canzuns spiritualas*, in canzunari en quater vuschs. Facticamein setracta ei dad ina nova translaziun dil *Christliches Gesangbuch* (Turitg 1787) da Johann Heinrich Egli. Cunquei che tut las canzuns veglias da provegnientscha romontscha muncavan el canzunari da Walther, saveva el buca remplazzar tut ils auters cudischs ch'ei vegni duvrai ella Sur- e Sutselva. Tuttina ha ei dau duas restampas (1825 e 1834).⁶⁷ Conseguentamein eis ei stau neras uras che Gion Martin Darms ha luvrau ora – quasi en atgna reschia⁶⁸ – pil cant ecclesiastic reformau las *Canzuns choralas* che

64 Cf. SCHREICH, HANS-PETER (2003), *L'istorgia dal chant rumantsch da baselgia*, in: *Chalender ladin* 93, 116–118; DEPLAZES 2001: 71–72; CADONAU 1947: 37–38.

65 DECURTINS 2019: 124. Ins sa gir che Mattli Conradi ei staus in dils emprems cumponists romontschs, nua ch'ins enconuscha plirs detagls da sias cumposiziuns; en quei senn ei Sialm da curreger (cf. SIALM 1942: 114).

66 Quei cumprova era la historia da cudischs (mira ann. 60).

67 Cf. SCHREICH 2016: 241; CADONAU 1947: 38–39.

68 Plirs detagls da quella sfida descriva Darms en sia prefaziun (cf. DARMS, GION-MARTIN (1886), *Canzuns choralas par baselgia, scola, familia e societad. Al pievel romontsch reformau della veglia Ligia Grischa*, Cuera, V–XIV).

cuntegnan canzuns ord las tradiziuns da cant sursilvanas pli veglias, denton era da Mattli Conradi e Florian Walther. Biaras autras canzuns ha Darms translatau ord cudischs tudestgs (surtut ord igl *Evangelisches Gesangbuch* da 1868⁶⁹), denton senza il psalter da Genevra.⁷⁰ La part *Laud ed engraziament* cuntegn beinenqual canzun cun in coc psalmistic, denton cumpara sco tal negin psalm pli. Medemamein mauncan las canzuns sutsilvanas⁷¹ – accentuescha el gie ch’el dedicheschi las *Canzuns choralas* «en special allas anteriuras e presentas pleivs Castrisch, Flem e Trin, Sagogn e Gliont [...]»⁷², pia alla Foppa reformada. Ils 1899 ei la secunda ediziun cumparida.

En mintga cass ha Darms buca mo sco fundatur dil Chor mischedau da Castrisch (1851) e dil Chor viril Ligia Grischa (1852), mobein era cullas *Canzuns choralas* promoviu il cant ecclesiastic reformau en quater vuschs. Sia finamira ei stada da scaffir in canzunari «per baselgia, scola, familia e societad»⁷³, in canzunari che vegn duvraus per mintga caschun – pertgei: «Nossa lingua romonscha, cunzun nies dialect cun siu *a* characteristic, se qualifica oreifer per in cant bi, sonor, virtuos, animau.»⁷⁴

Scaffir in canzunari per il pievel cumin fuvà era la finamira dalla 10avla ediziun dalla *Consolaziun dell’olma devoziusa* (1941). Fry scriva: «[La 10avla *Consolaziun*] ei destinada per il diever practic, sco cudisch da canzuns en casa ed en baselgia», gie ch’il pievel catolic possedi ella *Consolaziun* in «veritabel cudisch dad aur, in compendi de sia cardientscha entira ed entratga, il spieghel de sia olma.»⁷⁵ Il cudisch *Canzuns choralas* sco era la nova ediziun dalla *Consolaziun* ein pia cudischs per scola e pievel, per cardientscha ed olma – denton per duas «societads parallelas» che vivevan ina sper l’autra en Surselva. Ins sto mo patertgar vid il cumbat cultural els emprems decennis dil 20avel tschentaner. En Surselva ei la differenziaziun denter catolics e reformai semussada pli ferma, gie pli profunda che en autras regiuns grischunas. Gest la fundaziun dalla Romania (1896) e dalla Renania (1921), dallas duas uniuns linguisticas per promover il romontsch en Sur- e Sutselva, ei colligiada stretgamein cun damondas confessiunalas: In fil tgietschen ella historia da quellas duas organisaziuns ein las confessiuns ed ils ligioms cun plevons ed augsegners sco era l’influenza dalla politica.

69 Ei setracta digl *Evangelisches Gesangbuch*, herausgegeben von den Synoden der Kantone Glarus, Graubünden und Thurgau (Frauenfeld 1868).

70 Cf. DARMS 1886: 253–254; CADONAU 1947: 39–40.

71 En consequenza da quei fatg han ins cantau en Val Schons certas canzuns sutsilvanas ord agens fascichels e cudischets.

72 Cf. DARMS 1886: III.

73 DARMS 1886: I e III; mira era las explicaziuns en sia prefaziun (IX–XIV).

74 DARMS 1886: XIV.

75 FRY 1942: 4 e 32.

Buca meins marcantas eran las tensiuns internas, denter ils differentes territoris dil romontsch, denter las generaziuns, denter tradiziunalists e forzas pli progressivas. Gest las radunonzas annualas dallas duas uniuns ein seprofiladas sco «fiastas populares» e daventadas plattaformas «missiunaras» per l'atgna e «vera» cardientscha.⁷⁶

El temps dil cumbat cultural ein las tendenzas antimodernas dil catolicissem vegnidas sustenidas en Surselva entras la stampa d'in niev cudisch, numnadamein dalla *Cecilia. Cudisch de Canzuns ed Oraziuns* (Nossadunnaun 1917; Glion ²1940). Gia l'emprema ediziun accentuescha ch'il cudisch seigi cumpariu sut «survigilonza episcopala».⁷⁷ Quei seresulta secapescha dil context che ha fatg nescher la *Cecilia*, numnadamein il moviment cecilian ed il «motu proprio» *Tra le sollecitudini*. Quest scriver da papa Pius X ha definiu il cant gregorian e la polifonia classica sco la pli suprema fuorma dil cant ecclesiastic. El ha denton era introduciu ils aspects che la musica sacrala ei ina part integrala⁷⁸ dalla liturgia e ch'ella lubescha ina participaziun activa dils cristifideivels.⁷⁹ Ella *Cecilia* anflan ins pia canzuns dad in'atra tempra, tenor il moviment cecilian. Numerusas canzuns s'orienteschan tenor il cant gregorian e mantegnan per part era il lungatg latin. Probabel el senn d'ina participaziun pli activa dil pievel cuntegn la *Cecilia* era canzuns ch'accumpognan las differentas parts dalla messa – quei ch'era pli baul aunc tabu. Ina ferma cunterpeisa ei lu la 10avla ediziun dalla *Consolaziun* stada – da niev cun notas e cun in vast diember da 186 canzuns e 4 messas romontschas, edida da Carli Fry (per il text) e Duri Sialm (per las melodias).⁸⁰ Pia dad ina vart la lingia pli tost romana dalla *Cecilia* e da l'atra vart la lingia locala ed indigena dalla *Consolaziun*. En certas pleivs catolicas ella Surselva ei surtut vegniu cantau ord la *Cecilia*, en autras vinavon ord la *Consolaziun*, entochen ils onns 1980.

76 Cf. BERNHARD, JAN-ANDREA (2019b), *Introducziun generala*, in: COLLENBERG, CRISTIAN / VERAGUTH, MANFRED (2019), *Romania e Renania denter cumbats externs e crisas internas. Aspects dalla historia dallas anteriuras uniuns regiunalas*, ed. dalla vischnaunca Ilanz/Glion, Glion/Cuera, 14–15 et passim.

77 Cf. BATTAGLIA, GIATGEN et al. (ed.) (1917), *Cecilia. Cudisch de Canzuns ed Oraziuns*, Nossadunnaun, feigl titular.

78 Il text primar en lungatg talian numna «parte integrante», ferton ch'il text latin formulescha «pars necessaria».

79 Cf. HERMANS, JO (2011), *Das Motuproprio Pius' X. Die liturgische Sicht auf die Kirchenmusik*, in: *Analecta musicologica* 47, 286–295.

80 Cf. BEZZOLA 1979: 272–274. En quei connex eis ei da renviar als problems musicals, culs quals ils editurs ein stai confruntai: Els han stuiv ir els vitgs e schar cantar las canzuns entras fideivels catolics cun quei ch'ei enconuschevan buca pli tut las melodias. Tuttina sto Sialm confessar: «Per circa 2–3 tozzels canzuns havein nus deplorablamein anflau negina melodia pli, strusch restonzas. [...] [pia] essan nus stai necessitai de componer sez ils munconts» (SIALM 1942: 105).

Ellas pleivs reformadas dalla Sur- e Sutselva – dapi la fundaziun dalla *Renania* numnadas baselgias renanas – ei carschiu ils onns 1940 in niev slontsch: Ins ha stuiu reedir las *Canzuns choralas* da Gion Martin Darms, denton han ins era cheu – sco tier la *Consolaziun* – viu ch’ei drova lavurs pli profundas enstagl dad ina sempla restampa. Il num ei restaues, il cuntegn ei denton daventaues pulit differents.⁸¹ Ils promoturs dall’ediziun da 1946 (²1965) ein stai surtut Peter Paul Cadonau (per il text) e Tumasch Dolf (per las melodias).⁸² D’ina vart ha Dolf adattau ed arranschau las melodias dall’ediziun da Darms,⁸³ da l’autra vart ha el cumponiu novas melodias ed arranschaments en quater vuschs.⁸⁴ Ina dallas pli apprezzadas ei segir la melodia da Tumasch Dolf tier il text *Gl’empren patratg sei grazi’e laud* da Gian Fontana.⁸⁵ Cadonau ha adattau singuls texts da Darms, denton ha el translatau surtut canzuns d’auters lungatgs, specialmein dil tudestg e dil ladin.⁸⁶ Plinavon ha Cadonau era scret agens texts,⁸⁷ dils quals ina canzun ei zun apprezzada entochen il gi dad oz, numnadamein la canzun *Miu Deus ei in pastur fidau* (Ps 23).⁸⁸ In aspect munglus ei denton puspei che l’ediziun cuntegn neginas canzuns sutsilvanas. Secapescha era la Muntogna en Tumliasca gia germanisada, perencunter ei la Val Schons stada sfurzada da duvrar sper las *Canzuns choralas* singulas canzuns sutsilvanas da Tumasch Dolf, per exempel *Notg Nadal e arrivada*.⁸⁹

Remarcabels ei in auter fatg che paucs che contan dapi decennis ord las *Canzuns choralas* san u sminan: Pliras canzuns choralas «reformadas» derivan ord la tradiziun catolica! Naturalmein setracta ei da translaziuns da texts latins ni tudestgs, denton buca da provegnientscha reformatrica. Ins astga numnar la canzun da Nadal *Tgei rosa splendurenta*, dalla quala la melodia deriva dil 15avel tschentaner ed il text ei vegnius secrets a Mainz ils 1585;⁹⁰ ni la canzun *O tschut pleins innocenzia* ella translaziun da Riget

81 Cf. CADONAU 1947: 40–42. L’opiniun da Hans-Peter Schreich che scriva che la versiun da 1946 seigi mo ina revisiun da quella da 1886 resp. 1899 ei da curreger (cf. SCHREICH 2016: 241–242).

82 Ultra da quels ein da numnar Benedetg Dolf che ha arranschau biaras canzuns (nr. 3, 14, 17, 29, 30, 32, 37, 39, 40, 50, 51, 53, 57, 59, 61, 64, 70, 75, 77, 89, 93, 94, 98, 100, 101, 107, 111, 112, 116, 127, 133, 134, 137, 151, 154 e 156), sco era Luzi Cadonau che ha translatau las canzuns nr. 41, 45 e 130.

83 Las numeras 91, 92, 108 e 146.

84 Las numeras 13, 19, 24, 110 e 128.

85 Cf. CADONAU, PETER PAUL et al. (ed.) (1965), *Canzuns choralas per la baselgia evangelica romontscha*, Turitg, nr. 13.

86 Las numeras 2, 4, 6, 16, 23, 24, 25, 34, 46, 50, 59, 61, 69, 71, 72, 81, 82, 87, 88, 89, 92, 95, 100, 101, 109, 110, 112, 123, 125, 131, 144, 148, 150 e 156.

87 Numeras 19, 54, 117, 135 e 138.

88 Cf. CADONAU 1965: nr. 19.

89 Cf. DOLF, TUMASCH (1963), *Canzuns per chor mishedau*, Turitg, 66–67.

90 Cf. CADONAU 1965: nr. 87.

Bertogg – melodia e text da Nikolaus Decius sebasan oriundamein sil *Agnus Dei* dalla messa dil quart tschentaner (text) sco era dil 13avel tschentaner (melodia).⁹¹

Suenter il secund concil vatican (1962–1965) ha la cumissiun per edir in niev canzunari catolic per la Surselva priu si quei patratg ecumen sut l’egida da Wendelin Caminada. Igl *Alleluja* (Cuera/Gossau 1983), al qual igl ei reussiu d’unificar grondas parts dalla *Consolaziun* e dalla *Cecilia* – secapescha buca senza vuschs criticas – ha medemamein integrau «novas» canzuns ord la tradiziun reformada, aschia per exempel la canzun *Uss engraziei ed adurei* da Paul Gerhard tenor ina melodia da Genevra, ella translaziun da Callist Monn;⁹² ni la canzun fetg enconuschenta *Igl ei puspei vargau in onn* da Steffan Gabriel, cun ina melodia ord igl *Ambraser Liederbuch* (1582).⁹³ La finala ei da numnar ina canzun cun tempra pietistica che sesanfla egl *Alleluja*: Wendelin Caminada ha translatau la canzun engiadinesa *Gesu, tü meis cher signur, bun spendreder* ord in arranschament dalla *Filomela* (1939) che cuntegn canzuns per part fetg veglias.⁹⁴

Igl *Alleluja* sco tal ei naschius el decuors da siat onns (1975–1982) cun ediziuns da prova. Fundament dall’ediziun ei il secund concil vatican cun la constituziun davart la liturgia *Sacrosanctum concilium*. Aschia ha igl editur priu «la bibla, oravontut ses psalms e cants»⁹⁵ sco fontauna principala dall’ovra. Igl agid principal ei il *Gotteslob* dallas diocesis tudestgas staus. Igl *Alleluja* ha en sia concepziun era introduciu differents cants ch’alterneschan denter singuls e gruppas ni denter gruppas. El ha schizun purschii canzuns che lubeschan il cant ensemen cun in chor.⁹⁶ Il grond meret digl *Alleluja* ei franc che Caminada ha uniu el cudisch in repertori da canzuns zun vast e multifar, naven da canzuns veglias e tradiziunalas entochen modernas, da canzuns indigenas tochen tier talas da tiaras jastras sur il mund tudestg ora,⁹⁷ naven da canzuns «semperverdas» entochen cants plitost pretensius.

91 Cf. CADONAU 1965: nr. 98. Ins savess aschuntar plirs auters exempels.

92 Cf. CAMINADA, WENDELIN et al. (ed.) (1983), *Alleluja. Cudisch da canzuns ed oraziuns per la baselgia catolica dalla Surselva*, Cuera/Gossau, nr. 12.

93 Cf. CAMINADA 1983: nr. 125: Igl ei da remarcar che Caminada sbaglia, sch’el scriva che la melodia seigi da Schmidlin – quella informaziun deriva ord las *Canzuns choralas* (nr. 91), denton scriva Gabriel (1625) ch’ins conti quella canzun tenor la melodia *Es volt ein Meitle Wasser gut*; aunc ell’ediziun da 1768 stat quella informaziun co la canzun seigi da cantar (cf. GABRIEL 1768: 139; HENNIG 1909: 134–135).

94 Cf. CAMINADA 1983: nr. 79.

95 CAMINADA 1983: I.

96 Cf. CAMINADA 1983: nr. 66, 80, 145, 187, 439.

97 Cf. CAMINADA 1983: nr. 18 (dall’Islanda), 24 (digl Israel), 58 (dalla Hollandia), 86 (dalla Frontscha), 178 (dall’America), 476 (dalla Scozia), ni 517 (dalla Spagna).

Ils dus canzunaris *Canzuns choralas* ed *Alleluja*, ch'èin actualmein el diever dallas pleivs dalla Sur- e Sutselva, han gidau a purtar vinavon il bein cultural dil cant romontsch ella Sur- e Sutselva che ha si'entschatta avon 400 onns. Els han manteniù quei scazi e mess el en dialog cun novaziuns e midadas dil temps.⁹⁸

2. Pretensiuns d'in canzunari ecclesiastic

2.1 *Perspectivas e visiuns*

Ils differents cudischs da cant han mintgamai empruau da s'adattar allas necessitads dil temps e da metter accents sapientivs. Quei ei secapescha era stau igl intent enten sviluppar il novissim canzunari che cumpara l'auter onn sut il num *clom*. Per ina tala ovra che duei survir sur plirs decennis al cant dalla raspada, fuss ei franc stau donn e puccau da buc haver dau temps a quella reflexiun teoretica. Damai ch'igl ei buca d'entschatta enneu stau clar ch'il cudisch cumpari en collaboraziun ecumena, ein las empremas ponderaziuns sistematicas vegnidas fatgas da vart catolica.⁹⁹ Andri Casanova – dapi il settember 2017 incaricaus dil Decanat Sursilvan cun l'ediziun d'in niev canzunari – ha presentau al decanat ella sesida dils 24 da schaner 2018 las perspectivas per in niev cudisch da cant ecclesiastic:

- (a) L'applicaziun dil cudisch duei vegnir simplificada. Ins sto render quen che la digren da personas ella pastoraziun che vessen la basa teologica e culturala ei immensa. Cu igl *Alleluja* ei vegnius edius avon curont'onns, pastoravan numerus plevons d'origin romontsch en nossas vals. Oz ei il diember sereducius ad in stan alarmont.¹⁰⁰ Consequentamein sto il niev cudisch s'orientar a moda clara al diever liturgic e practic, e sia structura ha dad esser bein entelgeivla per laics.
- (b) Las novas pusseivladads ch'igl internet ed il mund digital porschan, duein vegnir nezegiadas. Ferton ch'ls cudischs da cant dalla Svizra tudestga pondereschan ediziuns digitalas,¹⁰¹ survargass quei claramein las dimensiuns e

98 Ella bibliografia vegnan tut ils cudischs da cant numnai (mira giusut).

99 Muort las resursas mudestas da vart reformada vegneva ei da quei temps quasi mo en damonda da sviluppar in niev carnet d'aschunta allas *Canzuns choralas* che vess strusch lubiu grondas innovaziuns. Dil reminent vess era il Decanat Sursilvan buc giu sez las forzas necessarias per ina nova ediziun, quei che vess giu per consequenza ina restampa dil cudisch actual. Tuttina ha il decanat incumbensau gia pli baul ina gruppa da tschun commembers da semtgat ina preselecziun da canzuns ord igl *Alleluja*.

100 Quella valetaziun vala per omisdus confessiuns.

101 Il hearing dils 7 da matg 2021 pertuccont in niev cudisch da cant per la baselgia catolica dalla Svizra tudestga presenta in concept modular cumpigliond era in'applicaziun per il natel, URL: <https://spi-sg.ch/download/128/chancekirchengesang/12056/presentation-chance-kirchengesang-massnahmen.pdf> [31-07-2022].

resursas en Romontschia. Perencunter possibilitescha igl internet d'accum-pignar a moda flexibla e persistenta l'ediziun dil niev canzunari entras registers¹⁰² e cussegls pratics mess a disposiziun ella reit.

- (c) Lu pretenda il temps hodiern ina speciala promoziun dils aspects biblics, ecumens e feminins. En quels treis secturs ei vegniu fatg biars e profunds studis teologics el decuors dils davos 50 onns. Da buc risguardar els snegass il svilup e la madiraziun dalla religiun cristiana. Ferton che l'analisa digl *Alleluja* – e lu era dallas *Canzuns choralas* – ha mussau gia in bien fundament biblic, ei la dimensiun ecumena minimala¹⁰³ e la promoziun dalla vusch feminina in-existent.
- (d) La finala duei il niev cudisch esser ina rimnada da canzuns cun ina buna diversitad. Ei vala pia da mantener canzuns veglias, savens naschidas e carschidas en nossa cultura romontscha, mo era da promover e catter novs munds cantics. Per contonscher ina tala diversitad eis ei – fagend la schelta dallas canzuns – necessari da risguardar las differentas perspectivas dalla cultura e tradiziun, dalla musicalitad e cantabilitad, dil lungatg e temperament, dalla teologia e pietusadad.

2.2 *Sfidas e concept*

2.2.1 Instituziuns purtadras

Havend avon egl las ideas e visiuns per in niev cudisch da cant, eis ei bein-spert stau da concretisar ils pass da lavur e sviluppar in concept. Damai ch'ina collaboraziun ecumena ei vegnida considerata, eis ei stau logic e consequent d'immediat prender si contact cun la vart reformada. Quei pass ha Andri Casanova fatg ils 7 da mars 2018 cun plidentar Jan-Andrea Bernhard sco parsura dalla Fundaziun Anton Cadonau per promover e cultivar il romontsch ella baselgia dallas valladas renanas (FAC). Naven dall'entschatta ei quei scomi ecumen staus fetg buns e constructivs.

Sustegn en quella collaboraziun han franc era ils 50 onns plein bu-nas experientschas cun la *Bibla romontscha ecumena* purschii. Quella nova translaziun dalla bibla en lungatg sursilvan ha muntau all'entschatta in pass curaschus. Mo la buna collaboraziun che vegn aunc oz vivida ella cu-missiun da translaziun ed il bien resultat dils treis toms edi ha dau raschun alla decisiun da lezza gada ed anim per il project actual.

¹⁰² In ordvart impurtont register vegn ad esser ina concordanza ch'indichescha las numeras oriundas che las canzuns vevan egl *Alleluja* ed ellas *Canzuns choralas*, damai ch'ils organists e las persunas dalla pastoraziun han savens memorisau las numeras corrispundentas.

¹⁰³ L'introducziun digl *Alleluja* remarca: «Igl ALLELUJA cuntegn canzuns veglias e novas, indigenas ed jastras, catolicas ed ecumenas. Il niev canzunari ha stuiu risguardar dapli ils «auters» che quei che la Consolaziun e la Cecilia han giu fatg. Las raschuns ein: svilup ecumen e svilup turistic» (CAMINADA 1983: IV).

Sin fundament d'empremas concretisaziuns ein lu las instituziuns involvidas respectivamein instituziuns purtadras s'exprimidas en favur dalla via ecumena.¹⁰⁴ Quei ei buc capitau senza resalvas e vuschs criticas. Denton eran quellas ponderaziuns pil pli coluradas d'in quita per l'autra confessiun, quei ch'ei la fin finala ina buna basa per l'ecumena. Autras resalvas ein stadas alla tgeua e buc vegnidas exprimidas enviers ils meina-project.

2.2.2 Ecumena complementara

Las decisiuns en favur dil project han dau la basa per dacheudenvi luvrar en in stretg scomi ecumen. Per ch'il niev cudisch possi denton veramein survir ad omisduas confessiuns ed aschia era anflar acceptanza, eis ei stau da definir la fuorma dall'ecumena enteifer il cudisch. Gia els emprems discuors ei quella vegnida considerata sco «ecumena complementara». Igl ei pia buca stau la finamira d'encurir il communabel e da risguardar unicamein quel. Anzi, sper tut il cumineivel han era ils tratgs confessiunals fatg part da quella ecumena. Buca mo il cant en quater vuschs dils reformai e las psalmodias gregorianas dils catolics duein far part dil niev cudisch ed enrihir quel, mobein era canzuns cun intercessiuns dils sogns e chorals cun ina certa temprantiromana.

Ina tala fuorma d'ecumena sa mo funcziunar, sch'ins pren veramein serius l'autra confessiun, senza suspects ed antipatias. Aschia san ils dus chorals¹⁰⁵ ch'ei naschi all'entschatta dalla reformaziun per sedistanziar dalla baselgia romana, senz'auter vegni cantai da vart catolica. Els sepresentan omisdus en in lungatg ch'ei enconuschents neu dils psalms biblics. La «cuntrapart» numnada els chorals sto pia tuttavia buca sereferir a l'autra confessiun. Senza la savida historica digl origin dallas duas canzuns, patertgass ins ozilgi forza gnanc als conflicts confessiunals. Mo era las canzuns catolicas che sedrezzan als sogns pon silmeins en parts vegnir cantadas ed apprezzadas da vart reformada. Ord optica teologica ein gie sulettamein ils elements d'intercessiun jasters als reformai. Talas formulaziuns ein tuttavia buc presentas en mintga strofa e canzun.

¹⁰⁴ Ils 31-05-2018 ha la FAC priu sia decisiun en favur dil project, ils 03-10-2018 ei suandada la decisiun da principi da perseguir vinavon il project entras il Colloqui romontsch dallas pleivs renanas ed ils 11-02-2019 han ins priu la decisiun da principi da sustener il project entras il Decanat Sursilvan. A caschun dad in survetsch divin ecumen da gliendisgis Tschuncheismas 2019 ella baselgia da s. Margreta a Glion han ils meinaproject presentau l'emprema ga il project dad in canzunari ecumen (cf. BEELI, AUGUSTIN (2019), *Cudisch da cant per tuts. Il project «cudisch da cant ecumen sursilvan» ei instradaus*, in: *La Quotidiana*, 112, 13-06-2019, 5).

¹⁰⁵ Cf. CADONAU 1965: nr. 120 *In ferm casti nies Deus nus ei*, e nr. 121 *Segner, mein'uss ti nies carr*.

L'ecumena complementara dat pia grond spazi allas duas confessiuns, senza denton effectuar duas societads parallelas. Ella possibilitescha in grond scomi denter las confessiuns, dat denton era la libertad da semplamein seconcentrar sin las canzuns che satisfan al mument ed al context.

2.2.3 Cuntegn cantic

Las *Canzuns choralas* e ses antecessurs han – cun excepziun dil «Gabriel» – adina cunteniu exclusivamein cants. Ulteriuras oraziuns e texts liturgics fagevan buca part dalla collecziun. Da vart catolica ha la *Cecilia* risguardau sper las differentas canzuns era texts liturgics, oravontut per viaspras e devoziuns. Quei ha era igl *Alleluja* fatg e dau grond spazi a differentas devoziuns che duevan sorprendere il plaz dallas viaspras daventadas onz scartas ellas pleivs. Per il niev cudisch da cant ein quellas duas tradiziuns confessionalas e las experientschas leutier stadas d'analisar.

Da vart reformada ei il giavisch vegnius exprimius da silmeins integrar enzacontas oraziuns e singuls cults divins. Da vart catolica ei denton vegniu remarcau che ual las devoziuns – malgrad lur gronda valur – vegnien spert veglias. La moda d'urar ed il lungatg semidan pli spert ch'il cuoz d'in cudisch da cant. Perquei eis ei stau il giavisch dil decanat da distaccar las devoziuns dil cudisch da cant per saver perseguitar per quellas in'atgna cadenza pli flexibla. Aschia dat il niev canzunari la precedenza ad ina vasta collecziun cantica, porscha denton singulas oraziuns da basa, ils differentes schemas liturgics¹⁰⁶ e singulas devoziuns.

Cun l'aspectativa da haver in cudisch practic e surveseivel ha ei consequentamein giu num da metter var 615 canzuns, 9 schemas liturgics, 10 oraziuns e singulas devoziuns en ina structura sempla ed entelgeivla. Aschia ei vegniu definiu las 6 parts principalas dil cudisch:

Part	Cuntegn
1 <i>Laud a Diu</i>	Canzuns da laud, engraziament e fidonza, partend dils psalms biblics
2 <i>Artg dil di</i>	Canzuns per il cuors dil di ed in muossavia per il rusari
3 <i>Artg dalla dumengia</i>	Canzuns per ils principals survetschs divins cun las structuradas dallas liturgias corrispundentas
4 <i>Artg digl onn</i>	Canzuns per ils temps specials digl onn e per fiastas
5 <i>Artg dalla veta cristiana</i>	Canzuns per las differentas occasiuns el decuors dalla veta
6 <i>Reginavel da Diu</i>	Canzuns en vesta alla cumplenida, en special per sepulturas

¹⁰⁶ Ual ils schemas liturgics, pia cuortas survestas dalla structura dils differentes survetschs divins, han ina funcziun formativa e dattan bratsch ed agid a laics.

Per obtener in fundus cantic ei la selecziun dallas canzuns en in'emprema fasa vegnida fatga independentamein entras omisduas confessiuns. Tenor atgna constituziun ha la vart reformada fatg ina retscherca tier las pleivs per mirar, tgei chorals dil cudisch vertent che vegnan aunc cantai ed apprezzai. Aschia ei vegniu selecziunau 120 chorals ord las *Canzuns choralas*. Per ils catolics ha ina grupp da tschun persunas installada dil decanat fatg la selecziun sin fundament d'experienceschas pastorales e praticas. Quei ha purtau in diember da bunamein 400 canzuns surpridas ord igl *Alleluja*. El senn d'ina ecumena complementara ei quella selecziun buc vegnida sutta-messa ad in'approbaziun vicendeivla. Mintga confessiun ha saviu far sia atgna selecziun.

La selecziun da canzuns modernas e l'integrasiun da novas canzuns ei perencunter succedida sin fundament da recumandaziuns ed aspectativas dad omisduas confessiuns. Cheutras ei vegniu fatg ina selecziun ord ils carnets *Selegra* (Cuera/Sedrun 2005) dil center catechetic e *Lauda il Segner* (Breil 2003) dallas pleivs da Breil, sco era neu da separats ord differentas pleivs. Leutier ein zacontas canzuns vegnidas cumponidas aposta per il niev cudisch da cant. Quei ei secapescha stau ina mudesta caschun da dar spazi a poesias e per part melodias concepidas da dunnas.¹⁰⁷

2.2.4 Denominaziun simbolica

Damai ch'il niev cudisch da cant sepresenta claramain en in niev vestgiu e sedifferenziescha aschia da ses antecessurs, eis ei baul stau clar ch'ei drovi in niev num. Ils meinaproject han viu quei sco schanza per promover cunzun la vusch feminina. Els han supplicau Flurina Cavegn-Tomaschett da formar ina grupp da dunnas che fixescha il niev num. Co quella grupp duei seconstituir e s'organisar ei stau lur caussa. Ed era la schelta dil num ei buc stada previda el senn che la grupp fetschi ponderaziuns creativas per suenter stuer schar approbar quellas dils meinaproject ni da gremis pli masculins. Pia, dunnas e mo dunnas duevan dar num al niev cudisch.

La grupp ei pia seformada cun dunnas engaschadas en omisduas confessiuns e da tut las regiuns dalla Sur- e Sutselva.¹⁰⁸ Suenter duas sesidas da rimnar e zavrar ed ulteriurs contacts virtuals ha la grupp saviu annunziar ils 14 da december 2020 als meinaproject il num dil cudisch: *clom*.

¹⁰⁷ Era sche quei stat buc en relaziun cun la massa canzuns screttas e cumponidas dad umens, eis ei bein in segn ed accent impurtont.

¹⁰⁸ Riccarda Arpagaus, Annalisa Candrian, Flurina Cavegn, Corina Defuns, Sue Hulstkamp p.m., Gierina Michael, Jacqueline Pfister e Flavia Walder.

Il num ei cuorts e singulars. El demuossa ina dinamica en pliras direcziuns: Nus vegnin clamai e nus clamein. Da Diu essan nus clamai per num (Jes 43,1) e nus astgein clamar tier el en legria e tristezza.¹⁰⁹ Gest las canzuns ein vers cloms d'engraziament e supplica che nus purtein cun vusch communabla avon Diu.¹¹⁰ E mintgaton drova ei era in *clom* svegliont vicendeivel dallas confessiuns per crescher e semadirar egl esser cristians.

Per sutlingiar il num e las circumstanzias dalla denominaziun dil cudisch ha Daniela Candrian cumponiu ina canzun sin in text da Flurina Cavegn-Tomaschett. Quella canzun che sereferescha al num *clom* ei la canzun iniciala dil niev cudisch.¹¹¹

3. Project dil canzunari *clom*

Ell'emprema fasa dil project (2018–2020) eis ei buca mo stau necessari dad encurir il discuors cullas instituziuns involvidas respectivamein instituziuns purtadras,¹¹² mobein era da sclarir insumma la realisabladad dad in tal cudisch da cant. En quei connex han ils meinaproject priu part dalla concorrenza dalla lavur culturala professiunala dil cantun Grischun (projects pigns).¹¹³ Il Departament d'educaziun, cultura e protecziun digl ambient ha giu premiau quei project da pionier d'in cudisch da cant ecumen sursilvan¹¹⁴ e cheutras gidau a scaffir la basa per saver examinar, schebein ina tal'ovra selai realisar a moda raschuneivla e giustificabla. In cudisch da cant communabel per ina minoritad da 13'000 persunas munta numnadamein era da risguardar las culturas da cant dallas duas confessiuns ellas vals renanas che sedifferenzieschan per part marcantamein. Per saver sclarir quella damonda eis ei stau necessari da cumpigliar numerusas persunas qualificadas els secturs da musica (cant e cumposiziuns), teologia e lungatg.¹¹⁵

109 Era el lungatg hebraic cumpeggia il plaid *qara'* in spectrum da muntadas da 'clamar, grir, intimar, supplicar, rimnar, urar, leger, cantar' (cf. SCHAUERTE, GÜNTHER et al. (ed.) (1993), *qara'*, in: *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament* 7, Stuttgart, 117–147).

110 L'expressiun hebraica per ils psalms *tehillim* munta 'cants da laud'.

111 Cun in communicau da medias ei il num dil cudisch vegnius fatgs publics igl uost 2021 (cf. BEELI, AUGUSTIN (2021a), *Dau ureglia al clom*, in: *La Quotidiana*, 166, 27-08-2021, 5; GIGER, HUBERT (2021), *Clom per catolics e refurmads*, in: *Actualitad*, emissiun da RTR, 27-08-2021; PAJAROLA, JANO FELICE (2021), *Aus «Alleluja» und «Canzuns choralas» wird «il clom»*, in: *Bündner Tagblatt*, 207, 06-09-2021, 6).

112 Mira sura.

113 Cf. Andri Casanova e Jan-Andrea Bernhard: Project «Cudisch da cant ecumen», ils 22-08-2019.

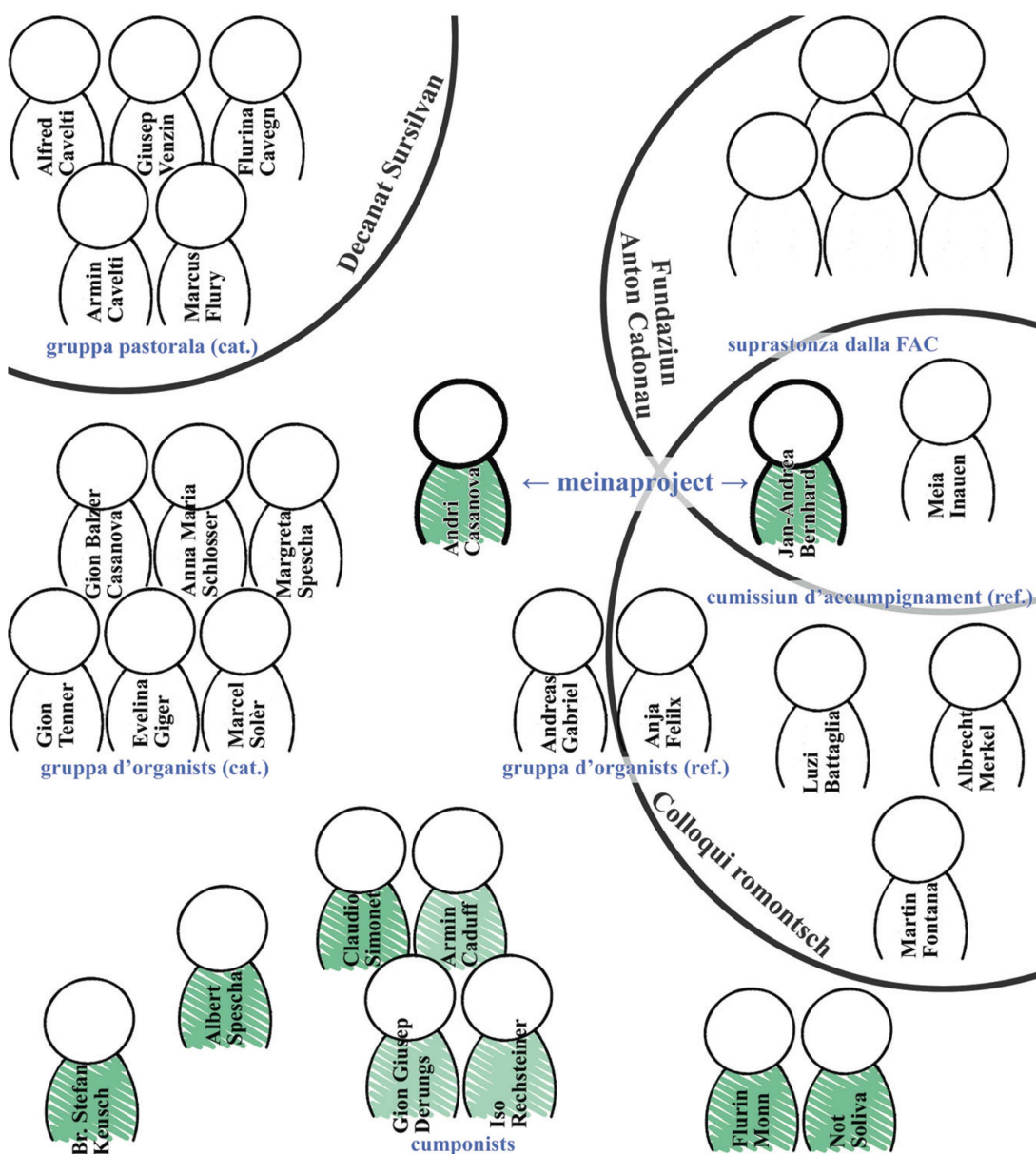
114 Cf. Departament d'educaziun, cultura e protecziun digl ambient als meinaproject, ils 22-11-2019.

115 Mira giusut.

Suenter dus onns d'examinaziun e perscrutaziun (2018–2020) eis ei stau evident ch'in tal project ei buca mo pusseivels, mobein era innovativs, adequats e persistents. Ils resultats da quella emprema fasa ein vegni communicai alla regenza en ina brev ils 31 d'october 2020.

3.1 Damondas organisatorias

Per la realisaziun d'in canzunari ecclesiastic eis ei stau necessari da catter persunas dil fatg per ils secturs da teologia, musica, lungatg e historia. Quellas quater petgas duein garantir ensemen cun bunas enconuschientschas editorialas e d'informatica la qualitat dall'ediziun. Sebasond sin structuradas existentas ed en scomi cun persunas qualificadas ei vegniu recrutau ina squadra multifara.

Organigramma per l'ediziun dil *clog*. Il verd indichescha ils responsabels per las lavurs da lectorat.

Sectur	Persunas ¹¹⁶
<i>Direcziun dil project</i>	Andri Casanova (teolog cun bunas enconuschientschas da lungatg ed informatica) Jan-Andrea Bernhard (teolog e historicher cun bunas enconuschientschas editorias)
<i>Instituziuns d'ediziun</i>	Decanat Sursilvan (cat.) Fundaziun Anton Cadonau (ref.)
<i>Assistenza ecclesiastica</i>	<u>Gruppa pastorala (cat.):</u> Alfred Cavelti, Armin Cavelti, Flurina Cavegn-Tomaschett, Giusep Venzin, Marcus Flury <u>Cumissiun d'accompignament (ref.):</u> Albrecht Merkel, Anja Felix-Candrian, Luzi Battaglia, Martin Fontana, Meia Inauen-Dolf
<i>Assistenza musicala</i>	<u>Persunas da cussegliaziun:</u> Claudio Simonet, Albert Spescha <u>Gruppa da cumponists (intunaziuns ed accompignaments):</u> Armin Caduff, Claudio Simonet, Gion Giusep Derungs, Iso Rechsteiner <u>Gruppa d'organists (cat.):</u> Anna Maria Schlosser, Evelina Giger, Gion Balzer Casanova, Gion Tenner, Marcel Solèr, Margreta Spescha <u>Gruppa d'organists (ref.):</u> Andreas Gabriel, Anja Felix-Candrian <u>Gruppa da lectorat:</u> Albert Spescha, Claudio Simonet, Br. Stefan Keusch
<i>Assistenza linguistica</i>	<u>Persunas da cussegliaziun:</u> Arnold Spescha, Martin Fontana <u>Persunas da lectorat:</u> Flurin Monn, Not Soliva
<i>Assistenza historiografica</i>	Els mauns da Jan-Andrea Bernhard cun differents contacts specifics.

All'entschatta ha ei giu num da definir certs parameters per il product final per aschia saver coordinar las lavurs cun claras finamiras. Ei duei vegnir ediu in cudisch pign per il cant dalla raspada ed in cudisch d'orgla en dus toms. En vesta da quellas ediziuns ein las lavurs sco talas vegnidas structuradas en fuorma d'in percuors che mintga singula canzun ha giu da far.

116 Las personas ein per regla nudadas en successiun alfabetica, quei che corrispunda buc dispet al grad d'engaschament.

Pass da lavur	Explicaziun
1 <i>Selecziunar las canzuns</i>	La selecziun dallas canzuns ei vegnida fatga da mintga confessiun sin sia atgna moda e lu resumada e cumpletada dils meinaproject.
2 <i>Evaluar text e melodia</i>	Per ils texts eis ei stau d'analisar l'ortografia e la teologia, senza denton vuler contonscher in'unificaziun absoluta. Certs texts dattan perdetga da differenzas dil lungatg dallas duas confessiuns (p. ex. Dieus/Deus, di/gi eav.) e da differentas tradiziuns (p. ex. pietissem, cecilianissem eav.). Las melodias ein vegnidas controlladas sin lur cantabilitad e correctadad. Per part ei stau da sbassar ni far levas remeduras.
3 <i>Cumpletar intunaziun ed accumpignament</i>	La gruppa da cumponists ei vegnida incaricada cun quellas lavurs da cumposiziun. Intunaziuns muncavan pil pli ni satisfagevan buc a nossa cultura romontscha ed allas aspectativas per igl organist. Accumpignaments ein per ina pulita part vegni surpri. Ils cumponists han mintgamai furniu las intunaziuns ed ils accumpignaments per incarica dils meinaproject.
4 <i>Sunar las partituras</i>	Las gruppas d'organists han giu l'incarica da sunar tut quellas cumposiziuns ed examinar ellas en vesta alla pratica. Muort lur experientscha pratica e varionta han els saviu dar bien cussegl e zacontas cumposiziuns han stuiu vegnir refatgas.
5 <i>Digitalisar text e notas</i>	La fatschenta CAMP Notengrafik da Berna ed Andri Casanova han digitalisau tut las partituras per l'orgla e las canzuns per il cudisch dalla raspada. Ils texts han en quei interval stuiu vegnir secziunai en silbas per s'accordar cun la presentaziun grafica.
6 <i>Rimnar dretgs da reproducziun</i>	Per ils texts, las melodias e las partituras eis ei stau da sclarir ils dretgs da stampa. Quellas creaziuns d'aventan numnadamein pér 70 onns suenter la mort digl autor bein communabel (domena publica). Entochen lu drova ei il consentiment digl autor resp. da ses artavels.
7 <i>Redeger il cudisch</i>	Tenor la structura definida ein lu tut las canzuns, oraziuns e liturgias vegnidas messas en ina successiun e tschentadas per il cudisch dalla raspada e per il cudisch d'orgla. Quella lavur schai els mauns dils meinaproject.
8 <i>Correcturas</i>	Las partituras d'orgla, las melodias ed ils texts ein vegni controllai e currigi en plirs pass.
9 <i>Stampa</i>	Ils documents tschentai e currigi vegnan surdai alla stampa che procura era per la ligiadura da quels.

3.2 *Damondas teologicas e pastoralas*

Sch'ins sfeglia ord optica teologica cun egl critic in cudisch da cant ecclesiastic, ston ins esser cunscients che buca mo las melodias ein perdegtas da certas epocas, mobein era ils texts. In canzunari ei ina collecziun multifara e duei era esser aschia. Pia, in'emprova da nivellar il repertori s'opponess al character ed alla valur dad in tal cudisch. Tuttina pretenda mintga nova ediziun da canzuns ch'ei naschidas enteifer tschentaners ina relectura critica ed alla fin decisiuns en favur digl oriund ni en favur d'ina actualisaziun. Per regla ha il project dil niev cudisch da cant dau la preferenza agl existent, denton duein enzacontas dallas adapziuns vegnir numnadas cheu.

Canzuns ord la *Consolaziun* – oravontut quellas dils sogns – ein enconuschantas per lur numerusas strofas. L'entira veta ed ovra dil sogn ei mess en poesia. Aschia enconuscha per exempel la canzun da sontga Culastia¹¹⁷ 28 strofas e quella da sogn Placi¹¹⁸ schizun 59 strofas. Talas canzuns ein ord optica pastorala strusch pli applicablas. La fuorma da cantar la canzun da sogn Placi duront l'extendida processziun vegn ad esser l'unica caschun. Ella pratica dallas differentas pleivs e lu era ella *Cecilia* ed egl *Alleluja* ei il diember da talas canzuns liungas vegnius reducius e quellas ch'ins ha recipiu ein vegnidas scursanidas. El *clom* ein las canzuns da sogn Leci, sogn Placi e Sigisbert, sogn Flurin e quella da Nossadunna dalla Glisch vegnidas repridas en ina fuorma concisa.

Ferton ch'ils chorals reformai ein gia baul stai fixai cun notas, han ils canzunaris catolics pér retschiert cun la *Cecilia* melodias nudadas. Quei ha giu la conseguenza che las differentas canzuns enconuschevan era differentas melodias tut tenor vitg ed uclaun. Las differenzas eran mintgaton mo pintgas e mintgaton era pli grondas. Oravontut las persunas veglias savevan bein avunda las melodias. Quella diversificaziun locala fuss quasi ida a piarder, sch'ins vess buca conservau ella ils onns 1930–1945 cun far registraziuns ed edir ellas ell'ediziun critica ed ella 10avla ediziun dalla *Consolaziun*.¹¹⁹ Per igl *Alleluja* ei per ina gronda part vegniu definiu la varianta che duei vegnir cantada dacheudenvi. Per singulas canzuns, tier las qualas ei deva aunc fermas tradiziuns localas, ei vegniu desistiu da tschentar ina melodia e silpli han las mappas d'orgla cunteniu variantas. Per il *clom* ei – oravontut sin intimaziun dil decanat – stau il giavisch da

117 Cf. FRY, CARLI / SIALM, DURI (ed.) (1941), *La Consolaziun dell'olma devoziusa quei ei Canzuns Spiritualas*, Trun, 615.

118 Cf. FRY/SIALM 1941: 722.

119 Per ina canzun cun strofas tenor ils misteris dil rusari noda la *Consolaziun* schizun 18 differentas melodias localas (FRY/SIALM 1941: 482–492).

tschentar el cudisch dalla raspada tut las canzuns cun melodia. Treis arguments ein da far valer:

- (a) Las enconuschientschas dallas melodias localas ein buc pli schi fermas per saver cantar canzuns ch'ei tschentadas senza notas.
- (b) Las singulas pleivs ein buca pli aschi autonomas e serradas.
- (c) Savens vegnan pliras pleivs pastoradas communablamein che vessen oriundamein differentas tradiziuns.

Per il *clom* ha quei muntau da selecziunar las pli frequentas melodias e desister dad ina pli gronda varietad.

Tier las canzuns ch'ei els cudischs actuals dallas duas confessiuns dat ei rodond 20 canzuns communablas. Pil pli ei quei canzuns d'origin tudestg che cuntegnan pintgas differenzas ella translaziun. Leu nua che las translaziuns respectivamein ils texts cuntegnan differenzas marcantas ei stau d'analisar pli da rudien. Ils meinaproject han fatg quei ed han per regla decidu en favur dalla varianta ch'ei pli datier digl original e dalla bibla. Quei ha giu per consequenza ch'ei dat per omisduas confessiuns singulas canzuns cun levet autras formulaziuns che usitau. Sulettamein tier il *Te Deum* che exista en ina translaziun da Gion Martin Darms¹²⁰ ed ina dad Alfons Tuor¹²¹ ei vegniu manteni u omisduas variantas, damai che quels texts ein ragischai ordvart ferm ellas duas tradiziuns confessiunalas.

Ord optica teologica ha ei oravontut dau dus aspects da midar. Gl'emprem pertucca la relaziun tier «nos frars vegls»¹²², ils Gadius. Enconuschentamein ha ei dau ella historia dallas baselgias tenutas antisemiticas e disfamontas. Quellas ein pil pli sereducidas ellas davosas ediziuns, denton buc stadas eliminadas cumpletamein. Aschia ein singulas formulaziuns stadas d'adattar.¹²³

Il secund aspect teologic pertucca ina tradiziun jastra che Carli Fry ha giu purtau neu dalla Frontscha en siu text per la messa da Franz Schubert. El plidenta leu Diu el plural, pia el *Sanctus*: «Vus veis buc entschatta, essas semper stai, vus vivis adina [...]».¹²⁴ Quei aspect zuppegiont vegn ulivaus cun far minimas adattaziuns vid il text.

120 «O grond Deus, nus tei ludein [...]» (CADONAU 1965: nr. 5).

121 «Tutpussent altissim Diu [...]» (CAMINADA 1983: nr. 2).

122 Aschia ha papa Gion Paul II numnau ils Gadius ils 13 d'avrel 1986 a caschun d'ina viseta ella sinagoga da Roma.

123 CAMINADA 1983: nr. 502 – cun in text che va anavos silla *Consolaziun* e sil canzunari da Balzer Alig – numna ellas strofes 9–12 a moda onz pauschala e diffamonta ils Gadius en connex culla passiu.

124 Cf. FRY/SIALM 1941: 955, e per l'entira messa: 949–960.

Semegliont eis ei era stau en damondas da gender: En singulas canzuns cumpara la viarva «mes frars» ch’ei plitost problematica ord vesta da gender; ellas cumissiuns han ins denton il bia anflau ina buna sligiazion. Ella canzun *La glina ei a strada* vegn consequentamein buca pli cantau: «Perquei, mes frars, pér meies uss a ruaus», mobein «Perquei, mes cars, pér meies uss a ruaus».¹²⁵

3.3 *Damondas musicalas*

3.3.1 La gronda midada pigl organist

Igl *Alleluja* e las *Canzuns choralas* han in cudisch accumpignont che cuntegn ils accumpignaments d’orgla. Visualmein sepresenta la mappa d’orgla digl *Alleluja* en ina rimnada da manuscrets dils cumponists ed arranschaders ni d’extracts ord stampats d’auters cudischs. Tut ei stampau sin pupi pulitamein gries e mess en dus ordinaturs da quater anials. El decuors dils onns ein zacontas amplificaziuns aunc vegnidas fatgas. Las notas screttas a maun ein nudadas cun diligenza e selain leger senza breigias. Ellas *Canzuns choralas* ein ils chorals tschentai per cantar en quater vuschs, pia sco chor mischedau. Igl organist surpren quei tschentament e suna tenor la pratica «colla parte».

Numerusas canzuns existentas ein surpridas el *clom* e sepresentan en ina scartira da notas professiunala. Quei fatg dalla scartira unificada ei ina simplificaziun dil maletg da notas ed in beinvegnu agid pigl organist. Oravontut tier ils chorals ein ils tschentaments vegni surpri senza adattaziuns, per l’ina pervia dall’aulta qualidad musicala e per l’altra perquei che la raspada ei disada vid las harmonias.

Da niev propona il *clom* ina intunaziun per mintga canzun. Tier ils chorals pren quella ligiontamein risguard dallas quater vuschs e prepara il tun inicial persuenter. Per quei intent ha giu liug ils 6 da november 2021 in gi da «cant ad experimentum» a Glion ella baselgia catolica. Otg cantadurs e cantadurs han ensemen cun igl organist e cumponist Claudio Simonet «experimentau» co ils tuns initials per las singulas vuschs seigien preparai entras las intunaziuns. Il pign chor ha cantau dalla damaun tochen encunter sera varga 90 canzuns els idioms sur- e sutsilvan.¹²⁶

125 Cf. CADONAU 1965: nr. 148, strofa 5.

126 Cf. BEELI, AUGUSTIN (2021b), *Gi da controlla dils chorals*, in: *La Quotidiana*, 219, 10-11-2021, 3.

263 Sanctus

Gion Antoni Derungs

$\text{♩} = 46-50$

Ti eis sogns, o Diu e - tern. Tut ei mess sut Tiu gu-vern.

Tschief e tia-ra uss Tei Pau-dan e Tes be-ne-fe-cis gau-dan.

Ti eis sogns, o Diu e - tern. Tut ei mess sut Tiu gu-vern.

ca 35"

Text: Sur Gieri Caduri

In *Sanctus* cumponius da Gion Antoni Derungs sco manuscret dalla mappa d'orgla digl *Alleluja*.

3.3.2 Pretensiuns per las cumposiziuns

Ils arranschaments dil *clom* han en emprema lingia stuiu mirar sin las circumstanzias da siu intschess. Las vals renanas disponan d'ina gronda diversitad d'orglas. Las pli pintgas han negin pedal, enzacontas derivan d'orglas cun in pedal d'octava cuorta, enqual restonza d'orglas veglias cumpradas si dalla Bassa e baghegiadas entuorn existan era aunc. La plipart dallas orglas en Surselva ein renovadas ni baghegiadas da niev, ellas ein bein dotadas cun registers e corrispundan aschia a quei ch'ins pretenda dall'orgla sco regina dils instruments. L'incumbensa per las intunaziuns ed ils arranschaments el *clom* ei pia stada da far disponibel intunaziuns ed accumpignaments che selain sunar aschibein sin l'orgla senza pedal sco era sin quella che dispona da tuttas pusseivladads e d'ina gronda schelta da registers.

Plinavon han ins mess gronda peisa ch'ils cumponists anflien ina buna via denter sutdumandar e surdumandar ils organists. La regla ei quella ch'ina intunaziun ed in accumpignament duessen esser aschi sempels ch'ins sa sunar cun negina ni mo cun mudesta preparaziun. Igl *Alleluja* ha furniu bia buns exempels dils cumponists da professiun sco Duri Sialm, Gion Giusep Derungs ni Gion Antoni Derungs. Biars da lur arranschaments ein consequentamein vegni surpri el *clom* e cumpletai cun ina intunaziun. Ins vegli buca tralaschar da far menziun dall'aula qualitat

Ti eis sogns, o Diu etern 000

Ti eis sogns, o Diu e - tern;

tut ei mess sut tiu gu - vern. Tschiel e tia - ra uss tei lau - dan e tes be - ne - fe - cis gau - dan.

Ti eis sogns, o Diu e - tern; tut ei mess sut tiu gu - vern.

T: Gieri Cadruvi († 2005) 1974
M ed A: Gion Antoni Derungs († 2012) 1974
I: Claudio Simonet 2019

Il medem *Sanctus* en scartira nova cun intunaziun da Claudio Simonet per il cudisch d'orgla dil *clom*.

Orgla da Vuorz (seniester): orgla pintga mecanica cun aliquotas per registers solistics;
l'orgla da Vrin (dretg): orgla gronda mecanica cun aliquotas e lieungas per vuschs solistics.

dallas lavurs cumpositoricas e dils arranschaments dallas melodias choralas dils reformai. Menziunai seigien specialmein Gion Martin Darms, Tumasch Dolf e siu fegl Benedetg Dolf.

Sper la directiva culs buns exempels dils cumponists numnai han ins tscheu e leu vuliu slargar las pusseivladads harmonicass. Quella nova purschida ha era igl intent da risguardar la pratica actuala sco ils organists vegnan scolai ozilgi. Tals schatgs duein dar impuls als organists da sez sesviluppar en quella direcziun. Nuotatonmeins valan quels novs tuns era sco instrucziun per l'ureglia digl auditori che duei haver la pusseivladad da survegnir presentau novas modas e manieras.

Senza surprender melodias ord auters cerchels culturals e metter il text en romontsch fuss nossa musica sacrala romontscha memia unilateral. Sco grond piunier ed um dil fatg per translaziuns era Wendelin Caminada semussaus egl *Alleluja*. Ses texts ein aunc adina actuals ed ins ha surpriu tals en grond diember el *clom*. Ferton che las melodias che derivavan predominantamein dalla *Consolaziun* eran stadas vestgidas harmonicamein egl *Alleluja* entras capavels cumponists romontschs, havevan ins surpriu per melodias buca da schientscha romontscha ils accompignaments existents sil text original. Quei ha en singuls cass ensemen cun la translaziun romontscha buca purtau in resultat diltut cuntenteivel. El *clom* ein certas melodias aschia vegnidas harmonisadas da niev prendend risguard digl accent e dil cul dil romontsch.

3.3.3 Intunaziuns e postludis

In basegns ch'ei vegnius exprimius da bial'entschatta ei staus da haver el *clom* ina intunaziun tier mintga canzun. La pratica digl organist dil vitg ei bein quella da sunar l'entschatta dalla canzun entochen la proxima cadenza per clamar en memoria al pievel la melodia. La pli part dils organists tegn quei fetg cuort, auters prolungheschan in techet cun magari aunc aschuntar ils davos tacts dalla canzun. Secund la harmonisaziun cala l'intunaziun savens sin la dominante e caschuna en singuls cass difficultads d'anflar gl'emprem tun. Per regla vegn l'intunaziun sunada en quater vuschs tenor igl accompignament dalla canzun. Tier il cant «catolic» ei il standard da sunar l'intunaziun pli lev e lu rinforzar il tun cun l'entrada dil cant; tier il cant «reformau» eis ei plitost il cuntrari, pia cura che la raspada entscheiva a cantar en quater vuschs, pren igl organist anavos il volumen dall'orgla ch'ins audi il cant en quater vuschs. Secapescha ch'ei ha adina dau organists pli versai ch'improvisavan l'intunaziun sin basa dalla melodia ord il cudisch dil pievel. Ins vegli buca emblidar quels organists meins scolai che sestellegiavan tuttina remarcablamein bein cun reducir l'intunaziun sils accords dalla cadenza tonica-subdominanta-

Nies Segner Cristus ei levas (4 strofas)

choral en 4 vuschs

$\text{♩} = 100$

1. Nies Se - gner Cri - stus ei le - vaus si dal - la mort pus - pei tur - naus, da quei vu -
 2. O tgei mes - sa - di mar - vi - glius, che Cri - stus ei le - vaus per nus! El ha vic -
 3. O vus cri - stians, uss se - le - grei e nies sal - va - der ault lu - dei, che cun siu -
 4. Cun - tut, sche lein nus en - gra - ziar e Deus en tschiel er fetg lu - dar, per - tgei sche

lein nus se - le - grar, nies Deus en tschiel zun fetg lu - dar.
 to - ria ob - te - niu, puc - cau, il nausch e mort ven - tschiu.
 saung nus ha spin - drau e no - va ve - ta re - ga - lau.
 Crist fuss buc le - vaus, fuss il car - stgaun er buc spin - draus. Hal - le - lu - ja, hal - le - lu - ja!

T: Steffan Gabriel (†1638) / Cudisch da chorals ladins 1922, translatau da Peter Paul Cadonau (†1972) 1946, adaptau da gruppa 2019 M ed A: Tumasch Dolf (†1963) 1946 E: Iso Rechsteiner 1939

Il choral pascal *Nies Segner Cristus ei levas* cun in'intunaziun dad Iso Rechsteiner.

dominanta. Quei ei la pli semplia varianta che ha senza fallir aunc oz sia giustificaziun e fa meinsanual meglier survetsch ch'ina intunaziun pre-tensiusa sunada malamein.

La funcziun dall'intunaziun sa esser diversa. El *clom* duei l'intunaziun en emprema lingia preparar igl emprem tun cun skizzar la melodia e francar la tonalitat. Tier ils chorals tenor tradiziun reformada, nua ch'ins conta predominantamein en quater vuschs, sto l'intunaziun garantir che cantaduras e cantadurs anflien igl emprem tun digl accord.

In ton dallas melodias va buca ual all'entschatta en in'autra tonalitat. Quei simplifichescha l'intunaziun el senn ch'ella sa terminar ella tonalitat ch'il tun inicial dalla canzun pretenda. Las autras moduleschan e fineschchan suenter l'emprema frasa en ina tonalitat parentada. Cheu sa ei esser ch'il tun inicial ei cantabels senza modular anavos, principalmein tier canzuns che prevedan ina repetiziun. Sch'igl anflar il tun inicial semuossa sco problem, sto l'intunaziun prender risguard da quei fatg e menar anavos alla tonalitat primara. Tier las canzuns en ina vusch ei quei tema meins delicats che tier las canzuns choralas. Leu seresulta per l'intunaziun la necessitad da prolungir quella e menar anavos ella entelgeivlamein alla tonalitat da partenza. Nus savein per quei motiv constatar che las intunaziuns dallas melodias reformadas – pia dils chorals – ein generalmein pli liungas.

L'intunaziun sa denton haver bia autras valurs. Sch'ella ei fatga bein, po ella esser ina pintga ovra artistica. Leutier dat ei dabia resursas. In'em-prema ponderaziun meina sur la schientscha dalla melodia: Setracta ei d'ina melodia ligiada vid il stil d'in cert temps, u ha la canzun ina tempra ligiada vid igl onn ecclesiastic, ni setracta ei d'ina tematica dil trest entochen il legreivel, forse duei ei esser festiv, meditativ, consolont ed aschia vinavon.

Dieus dat siu Spert al mund entir (3 strofas)

L'intunaziun sviluppada da Claudio Simonet per la canzun da Tschuncheismas *Dieus dat siu Spert al mund entir* cun in fugato.

Las intunaziuns el *clom* porschan ina vasta paletta davart las pusseivladads co formar ina intunaziun. Ils exempels vulan cheutras era intimar ils organists da sezs crear lur atgnas intunaziuns. Cun paucas excepziuns ein ellas tenidas a moda semplia. Tuttina includan las intunaziuns ina gronda diversitad cumpositorica. Ils impuls han ins tschercau tier exempels dils gronds cumponists. Aschia seresultan fughettas, il reh fundus da sequenzas, las figuraziuns, bicinis e trios entochen harmonisaziuns modernas.

Ozilgi eis ei strusch pli usit da pender vidlunder in postludi suenter la davosa strofa. Senn sa quei denton far tier ina canzun festiva. Entgins arranschaments dil *clom* prendan risguard da quella pratica e dattan aschia alla canzun ina tempra speciala. Pil pli setracta ei da canzuns festivas sco *Clara notg da Nadal*, *Deus ei en preschientscha*, *Lauda il Segner*, *il retg en altezias* ni *Neu, nies scaffider, car sogn Spert*.

3.3.4 Scartira da notas

La scartira da notas han ins era priu sut la marella quei che pertucca il parter si en tacts cun in clar ritmus ni il schar libra la dicziun cun desister d'indicaziuns da tact e tempo. Tier la psalmodia ei perquei vegniu decidiu da nudar las notas senza culiez. Quei corrispunda meglier al character da recitaziun e lai las libertads necessarias pigl accent dil plaid. La pratica per la psalmodia ei veglia. Ella ei denton ida in tec ord diever e basegna da puspei vegnir tgirada.

3.3.5 La canzun moderna

Cun in invit a divers cantauturs da lungatg romontsch eis ei vegniu ensemen enzacontas canzuns modernas. Quellas melodias nudadas en ina ni pliras vuschs e harmonisadas cun segns digl accord vegnan per regola cantadas cun in accompignament da ghitarra ni dad ina band. Pigl organist ha ei fatg senn da metter a disposiziun ina varianta d'accompignament praticabla sigl instrument da tastas. Ins sa ir da quei anora che talas canzuns vegnan dadas tier occasiuns specialas cun affons e giuvenils ed ein aschia suttamessas ad in proceder d'emprender per tut ils involvi. Per quella lavur po l'orgla remplazzar la ghitarra ni la band.

Il cudisch d'orgla dil *clom* astga era vegnir capius sco cudisch d'impuls pils organists che vulan sviluppar vinavon variantas d'intunaziuns ed accompignaments. Igl ei perquei previu dalla grupp editoriala da metter a disposiziun pli tard a moda digitala sur ina plattaforma ella reit ina cuninuaziun cun autras variantas e models sco alternativas tier ils stampats el cudisch d'orgla. Quei survetsch ei beinvegnius als organists e porta alla musica ecclesiastica nova variaziun e svilup.

Bibliografia

Fontaunas

Cudischs da cant ecclesiastic en sur- e sutsilvan

- ALIG, BALZER (1674), *Canzuns spiritualas sin las principalas fiastas*, Cuera, Gion Gieri Barbisch.
- BATTAGLIA, GIATGEN et al. (ed.) (1917), *Cecilia. Cudisch de Canzuns ed Oraziuns*, Nossadunnaun, Eberle, Kälin & Cie. (²1940; ³1947; ⁴1959).
- CADONAU, PETER PAUL et al. (ed.) (1946), *Canzuns choralas per la baselgia evangelica romontscha*, Turitg, Ediziun Zwingli (²1965).
- CAMINADA, WENDELIN et al. (ed.) (1983), *Alleluja. Cudisch da canzuns ed oraziuns per la baselgia catolica dalla Surselva*, Cuera/Gossau, Decanat Sursilvan.
- CENTER CATECHETIC (ed.) (2005), *Selegra*, Cuera/Sedrun, Ligia Romontscha.
- CONRADI, MATTLI (1784), *Novas canzuns spiritualas cumpogniadas cun la pli part er novas melodias*, Coira, Bernhard Otto (²1825; ³1830).
- DARMS, GION-MARTIN (1886), *Canzuns choralas par baselgia, scola, familia e societad. Al pievel romontsch reformau della veglia Ligia Grischa*, Cuera, Casanova (²1899).
- DECURTINS, CARL (ed.) (1690), *Consolaziun della Olma Devoziusa Quei ei Canzuns spiritualas [...]*, Trun, Stamparia dalla claustra da Mustér (²1702; ³1703; ⁴1731; ⁵1741; ⁶1749; ⁷1796; ⁸1831; ⁹1856; ¹⁰1941; ¹¹1953).
- DOLF, TUMASCH (²1963), *Canzuns per chor mischedau*, Cuera, Ligia Romontscha e Renania.

- FRY, CARLI / SIALM, DURI (ed.) (1941), *La Consolaziun dell'olma devoziusa quei ei Canzuns Spiritualas*, Trun/Nossadunnaun, Stamparia Ochsner (=10avla ediziun dalla *Consolaziun*).
- GABRIEL, STEFFAN (1611), *Ilg Vêr Sulaz da pievel giuvan [...]*, Basilea, Johann Jacob Genath (²1625; ³1649; ⁴1683; ⁵1740; ⁶1749; ⁷1762; ⁸1768; ⁹1788; ¹⁰1801; ¹¹1815; ¹²1821; ¹³1832; ¹⁴1840).
- GRASS, JOHANN (ed.) (1683), *Ils Psalms d'ilg soinc Prophet e Reg David*, Turitg, David Gessner (²1790).
- N.N. (1680), *Canzun della vandat digl mund*, Zug, Heinrich Ludovic Muos.
- N.N. (1680), *Ina nova bialla Canzun de nossa chara Donna*, Zug, Heinrich Ludovic Muos.
- N.N. (1747), *Spiritualas Canzuns de cantar sut la S. Messa*, s.l., s.t. (²1805; ³1855).
- PLEIVS DA BREIL (ed.) (2003), *Lauda il Segner*, Breil, s.t.
- RIOLA, CONRADIN (1749), *Musica spirituala da l'olma [...]*, Cuera, Andreas Pfeffer.
- RIOLA, CONRADIN (1756), *II. part da la musica spirituala ner triumph d'ils ligeus festal a passionai*, Cuera, Johannes Pfeffer.
- SALÒ DE, ZACHARIAS (1685), *Canzuns devotiusas de cantar enten baselgia sin las fiastas*, Cumbel, Gion Gieri Barbisch (²1695).
- WALTHER, FLORIAN (1816), *Collectiun da canzuns spiritualas sur da las ampurtontas wardads da la doctrina da la cardientscha*, Cuera, Bernhard Otto (²1825; ³1834).

Autras fontaunas

- BACHOFEN, JOHANN CASPAR (1743), *Musicalisches Halleluja, oder, Schöne und geistreiche Gesänge*, Zürich, Johann Heinrich Bürkli.
- CHIAMPPEL, DURICH (1562), *Vn cudesch da psalms [...]*, Basilea, Iachiam Kündig.
- DECURTINS, CARL (ed.) (1689), *Codesh della soingia Messa*, Trun, Stamparia dalla claustra da Mustér.
- DEMONT, GIELI (1670), *Ina nizeivla a davatiusa fuorma da udir igl Offici della S. Messa*, Prag, s.t.
- EGLI, JOHANN HEINRICH (1787), *Christliches Gesangbuch*, Zürich, Orell, Gessner, Füessli und Comp.
- LOBWASSER, AMBROSIUS (1573), *Der Psalter des königlichen Propheten David*, Leipzig, Hans Steinmann.
- MAROT, CLÉMENT (ed.) (1539), *Auculns Pseaulmes et cantiques mys en chant*, Strasbourg, Johann Knobloch.
- MAROT, CLÉMENT / BÈZE DE, THÉODORE (ed.) (1562), *Les Pseaumes mis en rime francoise*, Genève, Jean de Laon.
- MAROT, CLÉMENT / BÈZE DE, THÉODORE (ed.) (1564/65), *Les Pseaumes mis en rime francoise*, Genève, Héritiers de François Jaqui.
- N.N. (1582), *Lieder buechlein/ darinn begriffen sind zwey hundert vnd sechtzig/ [...] lieder [...]*, s.l., s.t. (= Ambraser Liederbuch).
- N.N. (1594), *Catholische Kirchen Gesäng vor und nach dem Catechismo [...]*, Konstanz, Abraham Gemperlins.
- N.N. (1685), *Geistlicher Blumengarten, Angefüllt mit vilen schönen Geistlichen Gesanger [...]*, Vals, Disentiser Klosterdruckerei.

- N.N. (1975), *Gotteslob. Katholisches Gebet- und Gesangbuch. Stammausgabe. Herausgegeben von den Bischöfen Deutschlands und Österreichs und der Bistümer Bozen-Brixen und Lüttich*, Stuttgart, Katholische Bibelanstalt.
- N.N. (2013), *Gotteslob. Katholisches Gebet- und Gesangbuch. Ausgabe für die Diözese Augsburg. Herausgegeben von den (Erz-)Bischöfen Deutschlands und Österreichs und dem Bischof von Bozen-Brixen*, Stuttgart, Katholische Bibelanstalt/Augsburg, Sankt Ulrich Verlag.
- SCHMIDLIN, JOHANNES (1752), *Singendes und spielendes Vergnügen Reiner Andacht*, Zürich, Bürklische Druckerei.
- SYNODEN, REFORMIERTE (ed.) (1868), *Evangelisches Gesangbuch, herausgegeben von den Synoden der Kantone Glarus, Graubünden und Thurgau*, Frauenfeld, J. Huber.
- WENDENZEN, AUGUSTIN (1675), *La vita de Nies Segner Jesus*, Cuera, Gion Gieri Barbisch.
- WIELAND-BISAZ, MENGIA (1756), *Ovretta musicala*, Scuol, Jacob Not Gadina (²[1764]; ³1769).
- WIETZEL, LURAINZ (ed.) (1661), *Ils Psalms da David, suainter melodia francèsa [...]*, Basilea, Johann Jacob Genath.
- ZOLLIKOFER, CASPAR (1744) *Neu-vermehrte Geistliche Seelen-Music*, St. Gallen, Caspar Zollikofer (²1753).
- ZWICK, JOHANNES (1540), *Nüw Gsangbüchle von vil schönen Psalmen und geistlichen Liedern*, Zürich, Christoph Froschauer.

Litteratura secundaria

- ASPER, ULRICH (2001), *Claude Goudimel (um 1514–1572). Betrachtungen zu seinen mehrstimmigen Fassungen des Genfer Psalters*, in: BERNOULLI, PETER ERNST / FURLER, FRIEDER (ed.) (2001), *Der Genfer Psalter. Eine Entdeckungsreise*, Zürich, Theologischer Verlag, 33–42.
- AFFENTRANGER, URBAN (1979), *Die Disentiser Klosterorgeln*, Disentis, Stampa romontscha.
- BEELI, AUGUSTIN (2019), *Cudisch da cant per tuts. Il project «cudisch da cant ecumen sursilvan» ei instradaus*, in: *La Quotidiana*, 112, 13-06-2019, 5.
- BEELI, AUGUSTIN (2021a), *Dau ureglia al clom*, in: *La Quotidiana*, 166, 27-08-2021, 5.
- BEELI, AUGUSTIN (2021b), *Gi da controlla dils chorals*, in: *La Quotidiana*, 219, 10-11-2021, 3.
- BERNHARD, JAN-ANDREA / GRÜNERT, MATTHIAS (ed.) (2019), *Steffan Gabriel: Ilg Vêr Sulaz da pievel giuvan. L'emprema ovra stampada en sursilvan*, Glion, communicaziun.ch.
- BERNHARD, JAN-ANDREA (2019a), *Il catechissem Ilg Vêr Sulaz da pievel giuvan (Basilea 1611) da Steffan Gabriel*, in: BERNHARD, JAN-ANDREA / GRÜNERT, MATTHIAS (ed.) (2019), *Steffan Gabriel: Ilg Vêr Sulaz da pievel giuvan. L'emprema ovra stampada en sursilvan*, Glion, communicaziun.ch, 21–30, 42–44.
- BERNHARD, JAN-ANDREA (2019b), *Introducziun generala*, in: COLLENBERG, CRISTIAN / VERAGUTH, MANFRED (2019), *Romania e Renania denter cumbats externs e crisas internas. Aspects dalla historia dallas anteriuras uniuns regiunalas*, ed. dalla vischnaunca Ilanz/Glion, Glion/Chur, Desertina Verlag und Logistik, 13–21.

- BERNHARD, JAN-ANDREA / MARGADANT, SILVIO (ed.) (2023), *Handbuch historischer Bibliotheken und Buchsammlungen in Graubünden, Chur* (en preparaziun per la stampa).
- BERNOULLI, PETER ERNST / FURLER, FRIEDER (ed.) (2001), *Der Genfer Psalter. Eine Entdeckungsreise*, Zürich, Theologischer Verlag.
- BEZZOLA, RETO R. (1979), *Litteratura dals Rumauntschs e Ladins*, Cuira, Lia Rumantscha.
- BUNDI, MARTIN (1964), *Stephan Gabriel. Ein Beitrag zur politischen und Geistesgeschichte Graubündens im 17. Jahrhundert*, Chur, Bischofberger & Co.
- CADONAU, PETER PAUL (1947), *Il cudisch de canzuns choralas e ses antecessurs*, in: *Calender per mintga gi* 26, 33–42.
- DECURTINS, LAURA (2019), *Chantai rumantsch! Zur musikalischen Selbst(er)findung Romanischbündens*, Zürich, Chronos Verlag.
- DEPLAZES, GION (1993), *Funtaunas. Istorgia da la litteratura rumantscha per scola e pievel, tom 1: Dals origins a las refurmas*, Cuira, Lia Rumantscha.
- DEPLAZES, GION (2001), *Funtaunas. Istorgia da la litteratura rumantscha per scola e pievel, tom 2: Da las refurmas a la revoluziun franzosa*, Cuira, Lia Rumantscha.
- FRY, CARLI (1942), *La nova ediziun della Consolaziun dell'olma devoziusa*, in: *Igl Ischi. Organ dalla Romania* 29, 3–32.
- GADOLA, GUGLIELM (1942), *Las funtaunas della Consolaziun dell'olma devoziusa*, in: *Igl Ischi. Organ dalla Romania* 29, 33–102.
- GIGER, HUBERT (2021), *Clom per catolics e refurmads*, in: *Actualitad*, emissiun da RTR, 27-08-2021.
- GRUNEWALD, ECKHARD et al. (ed.) (2004), *Der Genfer Psalter und seine Rezeption in Deutschland, der Schweiz und den Niederlanden. 16.–18. Jahrhundert*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- GUNKEL, HERMANN / BEGRICH, JOACHIM (1933), *Einleitung in die Psalmen. Die Gattungen der religiösen Lyrik Israels*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.
- HENNIG, KURT (1909), *Der geistliche Kontrafaktur im Jahrhundert der Reformation. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Volks- und Kirchenliedes im XVI. Jahrhundert*, Halle a.S., E. Karras.
- HERMANS, JO (2011), *Das Motuproprio Pius' X. Die liturgische Sicht auf die Kirchenmusik*, in: *Analecta musicologica* 47, 286–295.
- JÜNGLING, ROLAND (1983), *Die Musik im alten Israel – Teil 2*, in: *Bibel und Gemeinde* 2/83, 134–157.
- KESSNER, LARS (2004), *Ambrosius Lobwasser. Humanist, Dichter, Lutheraner*, in: GRUNEWALD, ECKHARD et al. (ed.), *Der Genfer Psalter und seine Rezeption in Deutschland, der Schweiz und den Niederlanden. 16.–18. Jahrhundert*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 217–228.
- MAISSEN, ALFONS et al. (ed.) (1945), *Die Lieder der Consolaziun dell'olma devoziusa*, 2 Bde., Basel, Krebs.
- N.N. (1942), *Conferenza evangelica della Foppa e contuorn a Glion*, in: *La Casa Paterna*, 13, 26-03-1942, 2.
- N.N. (1942), *Das evangelische Lied*, in: *Neue Bündner Zeitung*, 58, 10-03-1942, 2.

- PAJAROLA, JANO FELICE (2021), *Aus «Alleluja» und «Canzuns choralas» wird «il clom»*, in: *Bündner Tagblatt*, 207, 06-09-2021, 6.
- PFISTER, RUDOLF (2012), *Konfessionskirchen, Glaubenspraxis und Konflikt in Graubünden*, Würzburg, Ergon-Verlag.
- REEMTS, CHRISTIANA (2000), *Schriftauslegung. Die Psalmen bei den Kirchenvätern*, Stuttgart, Verlag Katholisches Bibelwerk.
- SCHAUERTE, GÜNTHER et al. (ed.) (1993), *qara'*, in: *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament* 7, Stuttgart, W. Kohlhammer, 117–147.
- SCHREICH-STUPPAN, HANS-PETER (1987), *Il «cudesch da Psalms» dal 1562 da Durich Chiampel*, in: BONORAND, CONRADIN, *Die Engadiner Reformatoren Philipp Gallicius, Jachiam Tütschett Bifrun und Durich Chiampel. Voraussetzungen und Möglichkeiten ihres Wirkens aus der Perspektive der Reformation im allgemeinen*, Chur, Evangelischer Kirchenrat Graubünden, 81–94.
- SCHREICH-STUPPAN, HANS-PETER (2001), *Die Genfer Psalmen in Romanisch Bünden*, in: BERNOULLI, PETER ERNST / FURLER, FRIEDER (ed.), *Der Genfer Psalter. Eine Entdeckungsreise*, Zürich, Theologischer Verlag, 125–134.
- SCHREICH, HANS-PETER (2003), *L'istorgia dal chant rumantsch da baselgia*, in: *Chalender ladin* 93, 113–120.
- SCHREICH, HANS-PETER (2016), *500 Jahre evangelischer Kirchengesang in Graubünden = 500 onns chant da baselgia evangelic en il Grischun = 500 anni di canto evangelico nel cantone dei Grigioni*, in: *Annalas da la Societad retorumantscha (AnSR)* 129, 223–245.
- SIALM, DURI (1942), *Ils mieds della Consolaziun dell'olma devoziusa*, in: *Igl Ischi. Organ dalla Romania* 29, 103–124.

Jan-Andrea Bernhard, *Strada i.O.*, bernhard@theol.uzh.ch

Andri Casanova, *Sogn Gagl*, andricasanova@gmx.ch

Claudio Simonet, *Curaglia*, claudio.simonet@curaglia.ch

